

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta
Katedra církevních dějin a církevního práva

Teologické nauky

Jolana Trlidová

Papežka Jana, recepce historické legendy

bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Vít Hlinka, Th.D.

2020

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem při tom jen uvedené prameny a literaturu.

V Domaníně dne 5. listopadu 2020

Jolana Trlidová

Chtěla bych vyjádřit velké poděkování mému vedoucímu bakalářské práce Mgr. Lic. Vítu Hlinkovi, Th.D. za podporu, odborné poznatky, připomínky a víru v dokončení naší práce. Děkuji mé rodině, že mi umožnila bakalářskou práci dokončit. Mgr. Andree Koželové děkuji za cenné rady a korekci textu. Panu Mgr. Štěpánu Kohoutovi děkuji za pomoc při hledání legendy v rukopisech Martina Opavského a Arcibiskupství olomouckému za umožnění digitálních reprodukcí těchto rukopisů z jejich fondů.

ÚVOD.....	5
1. VÝVOJ LEGENDY O PAPEŽCE BĚHEM STALETÍ.....	7
1.1. XI. STOLETÍ: MARIANUS SCOTTUS, SIGEBERT Z GEMBLoux	7
1.2. XII. STOLETÍ: GERVASE Z TILBURY	7
1.3. XIII. STOLETÍ: JEAN DE MAILLY, ŠTĚPÁN Z BOURBONU, FRANTIŠKÁN Z ERFURTU, MARTIN OPAVSKÝ, AUTOR KRONIKY FLORES TEMPORUM, JANSEN ENIKEL.....	8
1.4. XIV. STOLETÍ: GIOVANNI BOCCACCIO, JAN HUS, PETR Z MLADĚŇOVIC	12
1.5. XV. STOLETÍ: MARTIN LUTHER, HARTMANN SCHEDEL	15
1.6. XVII. STOLETÍ: FRIEDRICH SPANHEIM	17
1.7. XX. STOLETÍ: GEORGINA MASSONOVÁ.....	18
2. LEGENDA VE FILMOVÉM A MUZIKÁLOVÉM ZPRACOVÁNÍ.....	20
2.1. „PAPEŽKA JANA“ - PODLE REŽIE MICHAELA ANDERSONA, 1972	20
2.1.1. Srovnání děje filmu s knižní předlohou.....	21
2.1.2. Srovnání děje filmu s historickými legendami o papežce	22
2.2. „LEGENDA O JANĚ“ – PODLE REŽIE SÖNKE WORTMANNA, 2009.....	23
2.2.1. Srovnání děje filmu s knižní předlohou.....	25
2.2.2. Srovnání děje filmu s historickými legendami o papežce	26
2.3. MUZIKÁL „PAPEŽKA“ - PODLE REŽIE STANISLAVA MOŠE, 2012	27
2.3.1. Srovnání děje muzikálu s knižní předlohou.....	27
2.3.2. Srovnání děje muzikálu s historickými legendami o papežce	28
3. DALŠÍ PRVKY SPOJENÉ S LEGENDOU	29
3.1. ŽIDLE S PRORAŽENÝM DNEM	29
3.2. SOCHA PAPEŽKY V ŘÍMĚ.....	32
ZÁVĚR.....	34
PŘÍLOHY	36
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	43

ÚVOD

Legenda o papežce Janě, někdy označované jako Agnes, Anna, Gilberta či Anežka pochází z 9. století. Papežčin příběh má spoustu podob, avšak nejznámější a nejčastěji opakovaná verze příběhu pochází od historika Martina Opavského.

Ve stručnosti legenda zpravuje o mladé Janě, která v mužském převlečení přicestovala se svým milencem do Athén, kde ve svém vzdělávání prokázala údajně velké nadání a nevídané pokroky. V Římě pak její přednášky vyhledávali i velcí mistři, a tak nebylo divu, že byla díky své učenosti, příkladnému životu a zvláště mužskému převleku jednomyslně zvolena papežem. Papežka byla původem Angličanka, narodila se však v Mohuči. Papežství uchvátila tato žena v přestrojení na dva roky, pět měsíců a čtyři dny. Její tajemství bylo odhaleno až při procesí ze Svatého Petra do Lateránské baziliky, kde porodila před všemi přítomnými dítě, protože prý neznala čas svého porodu. Odhalená papežka na místě porodu zemřela a na stejném místě byla i pochována. Následníci sv. Petra se dodnes tomuto místu vyhýbají, aby vyjádřili své pohoršení nad touto událostí. Podle Opavského není papežka uvedena v seznamu papežů kvůli odsouzení jejího konání.

Existují různé teorie o tom, jak mohla legenda vzniknout. Z těch známějších možných příčin „zrození“ legendy o papežce bývá spatřována v období působnosti mocné šlechtičny Marozie, která měla v letech 911-931 velký vliv na dosazování některých papežů. O dalším možným spouštěčem příběhu o papežce se hovoří v souvislosti se slabostí papeže Jana VIII. (872-882) vůči Byzantské církvi, pro něž jej měli někteří západní mocní hanlivě označovat ženou.¹

Přestože se spory o existenci ženy v přestrojení, která možná kdysi usedla na papežský stolec vedou dodnes, nebylo naším cílem prokázat papežčinu existenci ani ji naopak zpochybňovat. Tato bakalářská práce se snaží o recepci papežčiny legendy a usiluje o srovnání legend mezi sebou. Záměrem práce bylo posbírat dostupné, či spíše významné legendy a zmínky o papežce v průběhu historie, od oněch nejranějších až po podobu a přepracování legendy v 21. století.

První kapitola „Vývoj legendy o papežce během staletí“ sleduje nit papežčiny legendy od 11. do 20. století. Zde jsme se snažili na základě analýzy několika spisů významných autorit v průběhu staletí, které do svých pojednání začlenili zmínku o papežce, tyto texty

¹ Srov. VA CANDARD, Elphège, *La papesse Jeanne, Études de critique et d'histoire religieuse*, Librairie Victor Lecoffre: Paris 1923, s. 15-39.

stručně představit. Prezentací jejich textových narážek na existenci papežky Jany poukážeme na dobovou znalost této problematiky a zároveň si připravujeme pole pro druhou kapitolu.

Ve druhé kapitole jsme se zaměřili na legendu ve filmovém a muzikálovém podání, které představují vývoj, jakým jsme chtěli předložit, která recepce legendy vygradovala. Konkrétně jsme se omezili na film podle režie Michaela Andersona z roku 1972, druhý film podle Sönke Wortmann z roku 2009 a muzikál z roku 2012 podle režie Stanislava Moše. Filmová zpracování a muzikál poskytují legendě jistou ucelenou formu, vsazení do doby, či kompletní příběh, což většinou nelze tvrdit u některých svědectví historiků, kteří papežce Janě věnovali ve svých dílech spíše zmínku, obsáhle často jen na pár řádků. Velkou výhodou shledáváme fakt, že režie filmu se soustředila více na hlavní linii, tedy vyprávění o papežčině pověsti, což se o legendě v knižních předlohách nedá tvrdit. U filmů jsme popsali děj, potom jsme je krátce srovnali s knižní předlohou a nakonec jsme se snažili filmy přiřadit k legendě, ze které bylo pravděpodobně nejvíce čerpáno. Pro lepší přehlednost těchto srovnání jsme zvolili strukturovanou podobu textu. U muzikálu jsme už nerozepisovali děj, ale přímo jsme srovnali děj s knižní předlohou a přiřadili muzikál k historické legendě, protože se autor muzikálu Dennis Martin inspiroval stejně jako režisér Sönke Wortmann knižním bestsellem Donny Woolfolk Cross.

Ve třetí kapitole „Další prvky spojené s legendou“ se věnujeme podkapitole „Židle s proraženým dnem“, která měla snad sloužit k ověřování mužského pohlaví zvoleného papeže. Téma židle s proraženým dnem jsme se snažili vysledovat v několika spisech z 13.-15. století, jejichž obsahy dokazují, že se o „nebezpečí“ existence papežky minimálně diskutovalo. Další podkapitolu tvoří „Socha papežky v Římě“, kde shrnujeme několik pramenů, které se vážou k tomuto tématu. Zmiňujeme zde Martina Luthera a Adama z Usku, kteří nechtěli přímo svědčit o papežce, přesto se zmínili, že osobně spatřili její sochu v Římě.

Poslední část naší práce tvoří přílohy, z nichž jsme některé pořídili při návštěvě města Řím, a které souvisí s tématem papežky Jany.

1. VÝVOJ LEGENDY O PAPEŽCE BĚHEM STALETÍ

1.1. XI. STOLETÍ: MARIANUS SCOTTUS, SIGEBERT Z GEMBLoux

Irský mnich Marianus Scottus (1028-1082) měl jako misionář v Německu úzké vztahy s Fuldou a Mohučí, kde žil jako poustevník. Je znám tím, že obracel na víru svým příkladem a silou svých modliteb. Jeho kronika *Historiographi* vypráví o roce 854: „*Papež Lev zemřel o srpnových kalendách. Po něm nastoupila žena Jana, která seděla na stolci dva roky, pět měsíců a čtyři dny.*“²

Další mnich Sigebert z Gembloux(1030-1112), pocházel z blízkosti města Lutych v Belgii. Sigebert vstoupil už jako dítě do benediktinského kláštera v Gembloux. Část života působil v klášterní škole v Metách, tedy nedaleko Mohuče. Do kláštera v Gembloux se však vrátil a napsal zde všechna svá díla. Sigebert se zmiňuje o Janě ve svém nejznámějším díle *Chronica*: „*Proslýchá se, že tento Jan byl ženou a že pouze jediná osoba věděla, kdo byl jejím milencem a způsobil, že otěhotněla a porodila dítě, když byla papežem, a z toho důvodu není mezi papeže počítána a nedostala číslo.*“³ Tento zápis je uveden jménem „*papež Jan Anglicus*“, stejně zaznamenaného jsme vyhledali papeže i v rejstříku jmen.

Marianus Scottus i Sigebert z Gembloux přiřazují papežku k roku 854. U Sigeberta se poprvé setkáváme s označením papežky jako „*Jan Anglicus*“.

1.2. XII. STOLETÍ: GERVASE Z TILBURY

V díle *Otiis Imperialibus* od anglického spisovatele a historika Gervase z Tilbury (1150-1235?) můžeme nalézt vsuvku k roku 849: „*Jan Angličan, papež, byl ženou, která porodila mezi Koloseem a Sv. Klementem.*“ Jeho dílo pochází z roku 1211 a existuje jeho původní exemplář.⁴

² Edice textu in: *Mariani Scotti chronica. Adieimus Martini Poloni historiam*, ed. J. B. Herold, Joh. Oporinus: Basileae 1559, s. 407. Ke Scottovi srov. např. VERBIST, Peter, *Reconstructing the Past: the Chronicle of Marianus Scottus*, Peritia 16, 2002, s. 284-334.

³ Sigebertus Gemblacensis, *Sigeberti Gemblacensis coenobitae Chronicon ab anno 381 ad 1113*, Paris: H. Étienne 1513, s. 180. K Sigebertovi srov. např. *Vita Deoderici*, ed. G. H. Pertz, Monumenta Germaniae Historica, Series Scriptorum, IV, Hannover 1841, s. 461-83.

⁴ DE TILBURY, Gervais, *Des Gervasius von Tilbury Otia imperialia*, C. Rümpler: Hannover 1856, s. 197.

Michael Imhof píše, že texty, týkající se papežky Jany, se objevily až po roce 1250. Za úspěšným šířením legendy stál řád dominikánů, františkánů a klarisek. V prvotních spisech je papežka prozatím popsána jako nejmenovaná nadaná žena. Jednotlivé zmínky se jeví, že vznikly částečně nezávisle na sobě. Pravděpodobně jsou pořízeny na základě římských legend.⁵

1.3. XIII. STOLETÍ: JEAN DE MAILLY, ŠTĚPÁN Z BOURBONU, FRANTIŠKÁN Z ERFURTU, MARTIN OPAVSKÝ, AUTOR KRONIKY FLORES TEMPORUM, JANSEN ENIKEL

Nejdříve známé podání papežčiny legendy je podle Imhofa od francouzského dominikánského mnicha Jeana de Mailly (1190-1260) a to v díle *Chronica universalis Mettensis* z roku 1250.⁶ Podle této kroniky nastoupila Jana na papežský stolec údajně roku 1099.

„Je znám jistý papež nebo spíše papežka, která byla ženou. Předstírala, že je mužem. Pro svou chytrost se stala sekretářem kurie, potom kardinálem a nakonec papežem. Jednoho dne, když sesedala z koně, porodila dítě. Hned poté ji římscí soudci přivázali za nohy k ocasu koně a lidé ji půl míle kamenovali. Na místě, kde zemřela a byla pochována, stálo: Petre, pater patrum, papisse prodito partum. (Ó Petře, otče otců, odhal slehnutí papežky.)“⁷

Text obsahuje v poznámce pod čarou dodatek: *„V té době byl taky jeden papež nebo spíše papežka, která není zmíněna v seznamu papežů a římských biskupů.“⁸*

Dominikán Štěpán z Bourbonu (1190-1261), jeden z prvních inkvizitorů a zkušený kazatel napsal roku 1261 nejznámější sbírku kázání 13. století *Tractatus de diversis materiis predicabilibus*. Zmínku o papežce čerpá Bourbon z kroniky Jeana de Mailly, avšak ve svém díle píše o roku 1100:

„Ale příběh podivuhodné odvahy nebo spíše bláznovství se odehrál kolem roku 1100, jak se vypráví v kronikách. Jistá žena, učená a dobře zběhlá v notářském umění, se převlékla za muže a přectírajíc, že je mužem, přišla do Říma. Pro svou pili, stejně jako zběhlost v písmu, byla

⁵ Srov. IMHOF, Michael, *Die Päpstin Johanna-Wahrheitund Mythos*, Michael Imhof Verlag: Petersberg 2009, s. 42.

⁶ Srov. IMHOF, M., *Die Päpstin*, s. 42.

⁷ Edice textu in: *Chronica universalis Mettensis*, ed. Georg Waitz, MGH SS, XXIV, Annales aevi Suevici, Hannover 1879, s. 514.

⁸ Tamtéž, s. 514.

ustanovena sekretářem kurie. Později se řízením ďábla stala kardinálem a nakonec papežem. Otěhotněla a při nasedání na koně porodila. Ale když se o tom dozvěděla římská spravedlnost, byla vláčena po městě, přivázána za nohy ke kopytům koně a půl míle kamenována lidmi. A tam, kde zemřela, byla pochována a na kameni umístěném nad ní byla napsána tato věta: Parce, pater patrum, papisse prodere partum [Slituj se, otče otců, nad odhaleným slehnutím papežky]. Hle k jak bídnému konci vede taková neuvážená troufalost.“⁹

V textu jsou zjevné další odlišnosti. Nejvýraznější z nich je náhrobní nápis. Je možné, že ho Bourbon jen chybně opsal, v dalším případě ho ke změně vedly jisté důvody, které nám nejsou známy. Popis od Bourbona je skoro až protikladem ke starším zdrojovým textům. Je to první text, kde Jana získala funkci papeže výslovně řízením ďábla. Obvinění ďábla z papežčina konání, mělo snad odlehčit svědomí těm, kteří papežku volili. Úryvek se jeví jako varování.

Jiná legenda z roku 1261-1265 je zaznamenána v *Chronica minor* od neznámého františkána z Erfurtu v Německu, nedaleko Mohuče. Tato kronika obsahuje také již zmíněnou aliteraci, kterou uvádí Jean de Mailly. Kronika uvádí jako svůj zdroj starořímskou ústní tradici. Tato legenda obsahuje také přímou účast ďábla:

„Existoval další falešný papež, jehož jméno a rok vládnutí neznáme. Protože to byla žena, jak Římané udávají, uhlazeného zjevu, velké učenosti a licoměrně vytříbeného chování. Převlékala se do mužských šatů a nakonec byla zvolena na papežský stolec. Když byla papežem, otěhotněla, a když rodila, ďábel otevřeně oznámil tuto skutečnost všem u městského soudu tím, že křičel na papeže: Papa, pater patrum, papisse partum. [Papeži, otče otců, prozrad' slehnutí papežky.]“¹⁰

Potrestání papežky, její úmrtí či reakce shromážděného lidu tady nejsou dále zmíněny. Můžeme si všimnout další verze výkladu nápisu na náhrobním kameni. Náhrobní nápis také dokazuje, že začátek „*Papa, pater patrum...*“ není takovou záhadou, jako celková záhada papežčiny existence. Zde není ďábel přímo s Janou spřažen, ale jeví se jako její nepřítel.

Martin z Opavy známý jako Martin von Troppau nebo také Martin Polonus (?-1279) vynikal svou spolehlivostí, učeností a patřil mezi nejváženější kronikáře středověku. Martin Opavský vstoupil do řádu dominikánů sv. Klementa v Praze, kde byl poté vysvěcen na kněze.

⁹ Překlad převzat z: STANFORD, P., *Papežka Jana*, s. 35.

¹⁰ Edice textu in: *Chronica minor auctore Minorita Erphordensi*, ed. O. Holder-Egger, MGH SS, XLII, Hannover 1899, s. 448.

V letech 1261-1278 působil jako papežský kaplan v Římě. V roce 1278 byl papežem Mikulášem III. povolán jako arcibiskup do Hnězda v Polsku. Opavský však zemřel v Boloni na cestě do Hnězda, kde se měl ujmout svých povinností. Jeho díla přetrvala, protože fakta nepřikrašloval přidáváním vlastních fantastických smyšlenek. Zápis o papežce obsahuje Opavského nejslavnější a nejúspěšnější dílo *Chronicon pontificum et imperatorum*.¹¹ Jedná se o kroniku papežů a císařů, která svými zápisy sahá až do roku 1277 k papeži Mikuláši III. Papežka je přiřazena k roku 855.

„Po svrchu řečeném Lvovi nastoupil Jan, původem Angličan, který přišel z Mohuče a držel stolec dva roky, pět měsíců a čtyři dny, pontifikát byl prázdný jeden měsíc. Zemřel v Římě. Tvrdí se, že to byla žena. A když ji jako mladou v mužském převleku vzal její milenec do Athén, činila takové pokroky v různých vědách, že se jí nikdo nevyrovnal. Tak po přednáškách o triviu v Římě se jejími žáky a posluchači stali slavní mistři. A protože ji ve městě chovali v tak velké úctě, jak kvůli jejímu životu, tak i její učenosti, byla jednomyslně zvolena papežem. Jako papež však otěhotněla s člověkem, se kterým se důvěrně stykala. Protože neznala čas porodu, začala rodit na cestě ze Svatého Petra do Lateránu, a mezi Koloseem a kostelem svatého Klementa porodila dítě. Potom zemřela a byla pryč na tom místě pochována. A protože se papež vždy této cestě vyhýbá, jsou takoví, kdo jsou přesvědčeni, že to dělá z ošklivosti nad tou událostí. Není uvedena ani v soupise papežů, jak kvůli svému ženskému pohlaví, tak kvůli ohavnosti takového jednání.“¹²

Můžeme si všimnout, že Opavský, stejně jako Sigebert, použil označení „*Jan z Anglie*“. Dozvídáme se poprvé o Mohuči, odkud vzdělaná žena v přestrojení přicestovala. Další informací je období vlády papežky, o němž se zmiňuje už Marianus Scottus. Poprvé se taky dočteme, že papežka po porodu dítěte v procesí následně na místě zemřela. Opavský poprvé udává lokaci papežčina porodu a zároveň místa jejího skonu, tedy mezi Lateránskou bazilikou a Bazilikou sv. Petra. Tomuto místu se následující papežové vyhýbali a chodili oklikou. Martin Opavský na závěr ještě dodal, že papežka není zařazena mezi papeže, jak

¹¹ Martini *Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum*, ed. L. Weiland, MGH SS, XXII, Hannover 1872, s. 428. K Opavskému srov. např. *The Chronicles of Rome: an edition of the Middle English Chronicles of Popes and Emperors and The Lollard Chronicle*, ed. Dan Embree, The Boydell Press: Rochester (N.Y.) 1999.

¹² Překlad převzat z: STANFORD, Petr, *Papežka Jana – fantastická legenda nebo historická skutečnost*, Nakladatelství Svoboda: Praha 1998, s. 27. Originální text z: *Oppaviensis Chronicon*, s. 428.: „*Post hunc Leonem Iohannes Anglicus nacione Maguntinus sedit annis 2, mensibus 7, diebus 4, et mortuus est Rome, et cessavit papatus mense 1. Hic, ut asseritur, femina fuit, et in puellari etate Athenis ducta a quodam amasio suo in habitu virili, sic in diversis scienciis profecit, ut nullus sibi par inveniretur, adeo ut post Rome trivium legens magnos magistros discipulos et auditores haberet. Et cum in Urbe vita et sciencia magne opinionis esset, in papam concorditer eligitur. Sed in papatu per suum familiarem impregnatur. Verum tempus partus ignorans, cum de Sancto Petro in Lateranum tenderet, angustiata inter Coliseum et sancti Clementis ecclesiam peperit, et post mortua ibidem, ut dicitur, sepulta fuit. Et quia dominus papa eandem viam semper obliquat, creditur a plerisque, quod propter detestationem facti hoc faciat. Nec ponitur in cathalogo sanctorum pontificum propter mulieris sexus quantum ad hoc deformitatem.“*

kvůli svému pohlaví, tak kvůli odsouzení jejího hanebného jednání. Opavského zmínka o papežce zahrnuje stejné informace jako u Scota a Sigeberta, tedy čerpá od obou mnichů nebo ze stejných zdrojů.

Michael Imhof popisuje ve svém díle *Die Päpstin* berlínský rukopis Opavského *Kroniky* z 15. století. Rukopis údajně obsahuje později přidanou stránku, která je sice pozdějšího data, než ostatní text, přesto ale nepůsobí, že by se chtěla do textu začlenit. Přidaná stránka opakuje stejný příběh, ale je obohacena ještě dalšími překvapivými podrobnostmi: Janin milenec byl údajně jáhen a sekretář; ulice, kde byl papežčin podvod odhalen, se nazývala *Vicus Papissa*. Jana údajně po svém odhalení nebyla zabita, ale sesazena a vypovězena do kláštera, kde měla konat pokání. „*Později byla svým synem biskupem z Ostie pohřbena, ne však na místě jejího přání, - místo, kde porodila svého syna - ale v kardinálním kostele jejího syna.*“¹³ Je tu zmínka také o soše, která byla k její vzpomínce postavena na místě porodu.¹⁴

Základní text Martina Polonia se pro další generace stal určitou normou, podle které se posuzovaly další verze legendy, zda je pravdivá nebo nepravdivá. Martin Opavský dodal papežčině příběhu nejen jistou autenticitu, ale také autoritu.

V důsledku našeho bádání jsme se také zaměřili na výskyt Opavského *Kroniky* ve fondech Olomouckého arcibiskupství uložených v Olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Martinův *Chronicon* je zaznamenán ve třech kodexech z 15. stol. a sice v CO 412, CO 441 a CO 447.¹⁵ Ovšem zápis o papežčině existenci se nachází pouze ve dvou z nich, a sice v CO 412 a CO 447. V rukopisu CO 441 kopista zmínku o Janě vypustil. Zřejmá citlivost takové zprávy tedy patrně zapůsobila i na prepisovatele Martinovy kroniky u kodexů 441, který pravděpodobně původní Martinovu verzi „zkrátil“, neboť výskyt ženy na papežském stolci pro potencionální čtenáře právě tohoto prepisu by patrně působil rušivě.

Další obrat přišel s německou kronikou *Flores Temporum*, která je napsána kolem roku 1290 neznámým autorem nebo i více autory. Obsahuje hlavní část z první kroniky Martina Opavského z roku 1265, ale je obohacena ještě o příběh ženy posedlé d'áblem:

„(Papežka Jana) otěhotněla... V té době se tázali jedné d'áblem posedlé ženy pod přísahou, kdy od ní d'ábel odstoupí. D'ábel odpověděl veršem: *Papa, pater patrum, pandito*

¹³ IMHOF, M., *Die Päpstin*, s. 48-49.

¹⁴ Srov. IMHOF, M., *Die Päpstin*, s. 49.

¹⁵ POLONUS, Martinus, *Chronica Martiniana*, ZAO-Ol, CO 412, fo1 24r; CO 441, fol 46v-49r; CO 412, fo1 24r. Opavského rukopisy z Olomouckého arcibiskupství viz. přílohy obr. 8-10.

partum. Et tibi tunc edam, de corpore, quando recedam [Ó papeži, otče otců, prozrad' slehnutí papežky. A potom ti já oznámím, kdy odstoupím od tohoto těla].¹⁶

Tento příběh naprosto zapadá do středověku, který byl plný strachu z všudypřítomného ďábla. Tato verze opakuje odlišnosti Siegfrieda von Ballhausen po r. 1300 v jeho *Historia universalis*, kde zmiňuje i sochu papežky s dítětem.¹⁷

Další variantu této legendy popisuje *Weltchronik* od básníka, historika a vídeňského rodáka Jansena Enikela (1271-1302) z roku 1280. Těhotenství papežky je nejasně vyjádřeno. Papežka v této verzi údajně nezemře, ale snáší posměch Římanů a musí pak opustit Řím.¹⁸

Tyhle verze legendy o papežce Janě od Jeana de Mailly až k Jansenu Enikelovi zastínila legenda v podání Martina z Opavy.

1.4. XIV. STOLETÍ: GIOVANNI BOCCACCIO, JAN HUS, PETR Z MLADENOVIC

Středověký autor Giovanni Boccaccio (1313-1375) zmiňuje papežku ve svém významném díle *De mulieribus claris*, kde zasvětil Janě devadesátou osmou kapitolu, nesoucí název *De Iohanna anglica papa*. Giovanni Boccaccio se ve svém díle věnuje ženám, které se nějakým způsobem v historii prosadily svou mocí či pozoruhodným životem. Boccacciovo dílo popisuje papežku celkem podrobně. Své zdroje, ze kterých čerpal neuvádí, jen poukázal na věrohodnost informace o Janině útěku z domu, jelikož se na ní údajně shodlo více zdrojů:

„Je ale jisté, což ukazuje více zdrojů, že se jako mladá dívka zamilovala do jednoho mladého studenta a milovala ho natolik, že přehlédla všechn panenský stud a ženskou plachost a tajně utekla z domu převlečená za mladého muže a vydávající se pod falešným jménem, následovala svého milence.“¹⁹

Dále se dozvídáme, že Janin milenec, se kterým utekla, studoval v Anglii. Podle čehož byl papežce později přisuzován stejný původ.

¹⁶ Edice textu in: *Flores temporum*, ed. O. Holder-Egger, MGH SS, XXIV, Hannover 1879, s. 243.

¹⁷ *Historia universalis von Sifridus presbyter de Balnhusin*, ed. O. Holder-Egger, MGH SS, XXV, Hannover 1880, s. 694.

¹⁸ *Weltchronik von Jansen Enikel*, ed. Philipp Strauch, MGH SS, Hannover 1900, s. 434.

¹⁹ BOCCACCIO, Giovanni, *De claris mulieribus/Die Großen Frauen*, Reclam: Ditzingen 2013, s. 216-219.

Když Janin milenec zemřel, uvědomila si Jana svůj talent a v mužském přestrojení se nadchla pro vědění:

„Zůstala ve své mužské roli, aniž by se chtěla jako žena dát dohromady s jiným mužem, namísto toho se horlivě vrhla do studií a to jí posunulo ve svobodných uměních a teologii tak daleko, že byla uznávaná na prvním místě mezi všemi.“²⁰

Tímto způsobem si tedy údajně podle Boccacciovy verze legendy přivlastnila Jana svoji učenost, avšak její studium pokračovalo ještě několik let po příchodu do Říma. Jana přednášela trivium, kde jí naslouchali proslulí posluchači. Vynikala výjimečnou poctivostí a zbožností, proto byla po smrti papeže Lva V. jednomyslně zvolena papežem Janem VIII. Boccaccio tvrdí, že Jana neváhala převzít povinnosti z nastávajícího úřadu, který to ženám jinak neumožňoval. Z úryvku se dozvíme, že Boccaccio není v určení doby papežčina působení příliš konkrétní. Jen neurčitě tvrdí, že papežka uchvátila papežský úřad na několik let. Papežčino vzplanutí chtičem má na svědomí v Boccacciově pojetí legendy d'ábel, který se mstil za to, že Bůh propůjčil takovou čest nade všemi papežce, která nikdy předtím žádný úřad nezastávala. Z toho důvodu pak d'ábel našel muže, který tajně hasil papežčin chtíč, což přirozeně vedlo k uvedení papežky do jiného stavu. Poté už postupuje legenda tak, jak ji známe od Martina Opavského. Papežka porodila v průběhu procesí, na cestě mezi Koloseem a chrámem Svatého Klementa.²¹

Nakonec spisovatel dodal, že se místu porodu papežky dodnes papežské procesí vyhýbá:

„Vzpomínka na její odporné oplzlosti zůstala; neboť se papežové dodnes, když s duchovenstvem a lidem v procesí vyhýbají místu, kde porodila, přestože je to po jejich cestě, jdou

²⁰ BOCCACCIO, G., *De claris mulieribus*, s. 216-219.

²¹ „Und so ging sie, als sie etwas älter war, im Besitz einer staunenswerten Gelehrsamkeit von England nach Rom. Dort lehrte sie einige Jahre lang das Trivium und hatte dabei illustre Hörer. Und da sie sich neben ihren wissenschaftlichen Leistungen auch durch ihre außergewöhnliche Ehrbarkeit und Frömmigkeit hervortat, hielt man sie allseits für einen Mann. So kannten sie viele, und als Papst Leo V. den Weg allen Fleisches gegangen war, wurde sie von den Kardinälen einstimmig zum Nachfolger des Verstorbenen gewält und erhielt den Namen Johannes - der achte dieses Namens, wenn sie ein Mann gewesen wäre. Sie scheute sich nicht, den Stuhl Petri zu besteigen und die Pflichten seines heiligen Amtes wahrzunehmen und auszulegen - was die christliche Religion keiner Frau erlaubt. Einige Jahre hatte sie die hohe Stellung des Apostolats inne, und eine Frau war Christi Stellvertreter auf Erden. Freilich jammerte Gott in der Höhe seine Herde, und er ließ nicht zu, daß eine Frau ein so hohes Amt bekleidete, ein so großes Volk regierte und mit solch blasphemischem Trug hingering; und da sie sich anmaßte, was ihr nicht zustand, und nicht davon abstand, überließ er sie ihrer eigenen Hand. Und so geschah es durch die Einflüsterungen des Teufels, der sie zu dieser verbrecherischen Verwegenheit verführte hatte und davon nicht loskommen ließ, daß sie, die vorher, als sie kein Amt hatte, ihre Ehre über alles gestellt hatte, jetzt, da sie zur Höhe des päpstlichen Amtes emporgestiegen war, in Geilheit entbrannte. Da sie so lange verstanden hatte, ihr Geschlecht zu verheimlichen, fehlte es ihr nicht an Ränken, um ihre Gelüste zu befriedigen. Es fand sich ein Mann, der heimlich den Stellvertreter Petri bestieg und es ihrer brennenden Geilheit besorgte: und so kam es, daß der Papst schwanger wurde.“

*oklikou skrze postranní uličky, a až když minou požadované místo, jejich cesta pokračuje v požadovaném směru.*²²

Podle Boccacciova podání legendy o papežce, umírá hlavní postava ve vězení. Jak už bylo výše zmíněno, Boccaccio ve své legendě sice neuvádí žádné konkrétní zdroje, i tak se můžeme domnívat, že čerpal zvláště z Martina Opavského, jelikož obě verze se shodují ve stěžejních bodech legendy.

Jedno ze zajímavých svědectví o papežce Janě nebo spíše o papežce Anežce, nám podává Mistr Jan Hus (1370-1415). Ve svém díle *O církvi* Hus představuje své pojetí církve. V části knihy, kde autor píše o papežce, uvádí nejdříve úryvek z Písma svatého, v němž Ježíš ujišťuje Petra o tom, že církev brány pekel nepřemohou.²³ Potom pokračuje slovy svatého Jeronýma, který tvrdí, že: *„Svatá je církev římská, která vždy zůstala neposkvrněná a s Boží prozřetelností a s pomocí blaženého apoštola Petra i v budoucnosti odolá každému kacířskému názoru a setrvá pevná a nepohnutelná po všechen čas.*²⁴ Proti těmto textům Hus následně vystupuje s argumentem o některých papežích, kteří byli za své nestoudnosti sesazeni, ale především vzpomíná Anežku, která se zřejmě podle Husova přesvědčení chopila papežského úřadu:

*„Zde nemůžeme myslet na kteréhokoli papeže se sborem kardinálů. Jsou totiž příliš často poskvrněni nejhorším podvodem a hříchem, jako za času anglického papeže Jana, ženy, která se jmenovala Anežka. Jak tedy mohla zůstat vždy neposkvrněnou tato římská církev, papež Jan se svým sborem kardinálů – totiž Anežka, když přece porodila? A totéž platí i o jiných papežích, kteří byli kacíři a byli pro nesčíslné nezřízenosti sesazeni.*²⁵

Ze způsobu podání argumentu je zřejmé, že Hus mluví o papežce, jakoby její existence byla nezpochybnitelná. Dokonce by se dalo říct, že ji uvádí ze všech nezřízených papežů na první místo. Dále nám Hus ve svém díle *O církvi* představuje ještě text o papežce od Roberta Grossetesta:

„Jakási žena zasedla na papežský stolec po Lvu na dva roky a pět měsíců. Tato dívka zvaná Anežka prý pocházela z Mohuče a byla svým milencem v mužském přestrojení přivedena z Athén a nazvána Janem Anglickým. A ta byla v rozmanitých vědách tak zběhlá, že když přišla do

²² BOCCACCIO, G., *De claris mulieribus*, s. 216-219.

²³ Mt 16, 18: *„A já ti pravím, že ty jsi Petr a na této skále zbuduji svou církev a brány pekla ji nepřemohou.“*

²⁴ HUS, Jan, *O církvi*, Nakladatelství Československé akademie věd: Praha 1965, s. 62.

²⁵ Tamtéž, s. 62.

*Říma, přednášela o triviu a velcí mistři ji poslouchali. A když potom byla zvolena papežem, otěhotněla se svým milencem, a když spěchala do Lateránského kostela od kostela svatého Petra, byla stížena porodními bolestmi a mezi Koloseem a svatým Klementem porodila a potom tam zemřela a byla pohřbena. A proto se prý papež zpravidla této cestě vyhýbá. To je důvod, proč se Anežka neuvádí v seznamu papežů.*²⁶

Husův obdivovatel a současník Petr z Mladeňovic se pak ve svém pojednání o procesu s Mistrem Janem v Kostnici o papežce Janě zmínil těmito slovy:

*„Nebo může dojít k tomu, že volitelé bez své viny zvolí ženu na církevní úřad, jak jest patrné na Anežce zvané Jan, která dva roky i více zaujala papežství, ba může dojít k tomu, že by zvolili lotra, zloděje a ďábla, tak jako Kristus volil Jidáše, a proto mohou zvoliti Antikrista.*²⁷

Někdy může Husovo podání vyznít, jakoby byla papežka jen dalším argumentem proti církvi a papežství. Dále si můžeme z úryvků všimnout, že papežku Hus označuje jako Anežku, což je jedna z variant založených na latinském původu jména Agnes.

1.5. XV. STOLETÍ: MARTIN LUTHER, HARTMANN SCHEDEL

Martin Luther (1483-1546) byl známý pro svou kritiku papežství. V papežovi spatřoval Antikrista. Kritika papežského úřadu jako instituce byla ve středověku častá. Pro tuto práci je významné Lutherovo svědectví o soše papežky, kterou navštívil v listopadu 1510 v Římě. Popisuje sochu jako ženu v papežském ornátu, která drží žezlo a dítě v náručí. Socha však zmizela koncem 16. století, když se rozšiřovaly ulice. V *Sämtliche Werke* je zachycen krátký úryvek o soše papežky v Římě:

„V Římě jsem viděl v několika velkých ulicích, přímo jak se jde k Bazilice svatého Petra, veřejně z kamene vytesaného papeže, jakoby ženu s žezlem (ačkoli papežské žezlo není), papežský plášť, nesouce dítě v náručí; těmito ulicemi neprocházel žádný papež, aby nespatriil tento obraz. Neboť žena se jménem Agnes, tedy narozená v Mohuči, byla přivedena asi jedním kardinálem jako moudrý chlapec do Anglie a nakonec zavedena do Říma. Tam byla kardinály zvolena papežem, avšak je zostuzena a odhalena, že měla ve stejné ulici dítě. V tu chvíli, kdy se chlapec

²⁶ HUS, J., *O církvi*, s. 106-107.

²⁷ HLA VÁČEK, Ivan, *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Svoboda: Praha 1981, s. 141.

*narodil;dábel se s jeho stvůrami jemně ušklíbl. Setrvává můj údiv, že papežové mohou trpět takové obrazy; ale Bůh je odkrývá, aby bylo vidět, co papežství je: samý podvod a ďáblov dílo.*²⁸

Stejně jako u Jana Husa můžeme postřehnout změnu papežčina jména. V legendě přibyla zmínka o posměšku ďábla a jeho stvůr, také společnost mladé Agnes, kardinála, který ji doprovází až do Říma. Od Luthera se dále už nedozvídáme, jaká smrt papežku postihla.

V kronice Hartmanna Schedela (1440–1514) je papežka zaznamenaná jako papež Johannes VII. Tato kniha pochází z roku 1493, byla vydána v latinském i německém jazyce a zachycuje dějiny světa od Kristova narození až po Schedelovu současnost. Považuje se za nejbohatší ilustrovaný prvotisk. *Schedelova kronika*, známá také jako *Norimberská kronika*, nepřináší v papežčině legendě nic nového. Nachází se zde obvyklý scénář o mladé dívce a jejím milenci, uchvácení papežství, otěhotnění s jedním ze služebníků a následný porod mezi Lateránskou bazilikou a kaplí sv. Klementa. Nechybí ani záznam o pozdějších praktikách při volbě pozdějších papežů.²⁹ Kronika obsahuje portréty, jednotlivých papežů pořízených prostřednictvím staré grafické techniky tisku z výšky.³⁰ Papežka je tradičně zobrazena s dítětem v náručí, avšak v některých exemplářích, jejichž dřevořezy byly obohaceny ještě o ruční kolorování, je papežka, na rozdíl od ostatních portrétů papežů jen graficky znázorněna. Papežové jsou tedy barevně, zatímco papežka zůstává bezbarvým dřevořezem. Měl tím být pravděpodobně znázorněn fakt, že papežka mezi ostatní papeže nepatří.³¹

²⁸ Lutherovo *Sämtliche Werke* dostupné z: <https://books.google.de>[cit 2.11.2020]. Úryvek o soše papežky v Římě je možno nalézt v 60.-62. svazku.

²⁹ *Schedelova kronika* dostupné z: <https://de.wikisource.org>[cit 2.11.2020]. Pasáž o papežce z *Schedelovy kroniky*: „*Johannes auß engelland erlanget mit bo^esen kuⁿsten das babstthumb. dann wiewol sie ein weipliche person was so wannert sie doch in gestalt vnnd geperde eins mannßpilds. vnd zohe noch also jung mit irem liebhaber eim gelerten mann gein Athenas. alda wardt sie der schrift also hohgelert das sie gein rom komende wenig ir gleiche in der heiligen schrift het. Nw erlanget sie mit lesen vnd scharpffem disputiren in scheyn eins mans vnder der verborgenheit irer weiplichkeit zu rom solche gu^otwilligkeit vnd glawbwirdigkeit das sie nach absterben Leonis an sein stat (als martinus spricht) mit allermenigclichs willen zu babst erkorn wardt. Aber sie wardt nachfolgend von eim irer diener geschwengert. vnnd als sie den leib ettwielang getragen het vnd eins tags in sant Johanßen lateranensischen kirchen geen wolt. do wardt sie zwischen der wunderburg vnd sandt Clementen mit ween befangen vnd gepare vnd starb an derselben statt. Ettlich schreiben wenn ein babst zu der benanten sant Johanßen kirchen geen wo^oll. vnd an dasselb end do das beschehen sey kome. so vermeyde der babst denselben weg in verschmehlicher gedechtnus solcher geschichten. Zum andern wenn ein erwelter babst erstlich in sannt Peters. darzu gelo^echerten stu^ol gesetzt werdt so pflge der letst dyacon zu vermeyden der gleichen kuⁿftiger irrung dem babst seine manliche gepurt glyder durch denselben gelo^echerten stu^ol zeberu^eren.“*

³⁰ Ukázka Schedelovy kroniky viz. přílohy obr. č. 5.

³¹ Papežčin portrét z kolorovaného exempláře Schedelovy kroniky viz. přílohy obr. č. 6.

1.6. XVII. STOLETÍ: FRIEDRICH SPANHEIM

Protestantský univerzitní profesor filosofie Friedrich Spanheim (1600-1649), který působil v Leydenu, vystopoval 500 zmínek o papežce Janě v rukopisech, které se však později ztratily. Dílo *De Papa Foemina* vyšlo poprvé latinsky v roce 1691. Francouzské vydání *Histoire de la Papesse Jeanne* bylo tak žádané, že do roku 1736 vyšla tři samostatná vydání.³² Spanheim zastává názor, že významnou roli v legendě o papežce zastává Anastasius.³³ Byl totiž papežským knihovníkem ve druhé polovině 9. století a k jeho povinnostem patřilo mimo jiné oficiální zapisování papežů do kroniky *Liber Pontificalis*.³⁴ Nejstarší dochovaná verze kroniky byla vydána po reformaci v roce 1602 v Mohuči. Tato verze sice obsahuje zmínky o Janině příběhu, ale v té době byla už její pověst zachycena v jiných zdrojích, mohlo tedy klidně dojít k padělání originálu z 9. století. Pro historiky papežského úřadu v raném středověku představovaly různé verze Anastasiova díla mnohdy hlavní a zároveň jediný zdroj informací. Spanheim sice pokládá Anastasia za historika, který příběh o papežce šířil, je ale taky možné, že právě on je zodpovědný za 400 let mlčení mezi papežčiným pontifikátem a líčením Martina Opavského. Pokud by Anastasius Janu z oficiálního spisu vymazal, mohly informace o ní přetrvat jen v ústním podání nebo v neoficiálních textech.

Podle záznamů Martina Polonia se Anastasius snažil po úmrtí Jany v roce 855 obsadit papežský stolec. Anastasius se ale netěšil ani oblíbenosti, ani uznání, tak mu před lidovým povstáním nepomohla ani podpora císaře Ludvíka II., vnuka Karla Velikého. Dav ho sesadil ve prospěch Benedikta III., který pak Anastasia exkomunikoval. Další papež Mikuláš I. Anastasia rehabilitoval, až teprve Hadrián II. mu prokázal takovou důvěru, že mu svěřil na starost papežskou knihovnu. Kvůli Anastasiovu vlivnému postavení historikové diskutují o jeho možnostech a motivech k vymazání papežky z papežské kroniky. Anastasius měl mocného strýce Arsenia, mohl se tedy domnívat, že má na papežské postavení právo. Určitě se mu nelíbilo, že byl se svým rodokmenem v řadě antipapežů a cizinec z Mohuče, navíc bez rodokmenu, dosáhl takových záviděníhodných úspěchů. Někteří historikové se taky domnívají, že Anastasius mohl být i Janiným milencem. Také se zdá, že měli oba mnoho

³² SPANHEIM, Friedrich, *Histoire de la papesse Jeanne*, La Haye 1758.

³³ O tom se domnívá nejen Friederich Spanheim, ale i pozdější historici. Vztahu mezi Janou a Anastasiem je věnována i část knihy: MORRIS, Joan, *Pope John VIII., an English woman, alias Pope Joan*, Vrai Publishers: London 1985.

³⁴ Anastasiova *Liber pontificalis* dostupné z: <https://archive.org> [cit. 2.11.2020].

společného. Anastasius byl jen o několik let starší, oba znali řečtinu, pocházeli z německé rodiny, tudíž je možné, že se potkali už ve Fuldě.³⁵

1. 7. XX. STOLETÍ: GEORGINA MASSONOVÁ

V dnešní době mohou na příběh o papežce narazit i návštěvníci města Řím v běžně dostupném průvodci *The Companion Guide to Rome* od historičky Georginy Massonové:³⁶

„Cestou nahoru sledujeme přesně opačnou trasu, než jakou se kdysi ubíraly papežské kavalkády neboli „possesso“ na své cestě do Lateránu, a k tomu se váže jeden z nejfantastičtějších příběhů římského folklóru. Papežský průvod procházel po via dei Santi Quattro Coronati až k tomuto místu a potom přešel na via di San Giovanni in Laterano, protože v dolní části ulice stál dům známý římským obyvatelům jako „dům papežky Jany“. Místo označoval fragment klasického reliéfu, zobrazující ženu s nahými ňadry a dítětem v náručí. V roce 1550 byl na rozkaz Pia IV. odstraněn a celý dům stržen. Není známo, jak začal být spojován s fantastickou legendou, nebo zda jí dal dokonce vzniknout. Ale faktem zůstává, že Římané si po celá staletí vypravovali příběh o tom, jak byla Angličanka jménem Joan – Jana – úspěšně zvolena papežem Janem VIII.“³⁷

V této podobě legendy si můžeme všimnout jedinečné zmínky o budově, které se mezi Římany říkalo „papežčin dům“. Zřejmě se nejedná o dům v tom smyslu, že by v něm někdy přebývala papežka, spíše se tak domu říkalo kvůli fragmentu klasického reliéfu, který papežku zobrazoval. Dále Massonová zakončuje legendu papežčiným odhalením a její následnou smrtí: „Byla i s dítětem zabita rozzuřeným davem a pohřbena u cesty.“³⁸

Když bychom dnes hledali místo papežčina skonu, legenda nás zavede až k nenápadné kapličce, nacházející se v Římě ve Via Celimontana.³⁹ Kaplička je z vnějšku udržovaná, což

³⁵ Tuto syntézu zastával na konci 19. století SCHAFF, Philip, *History of the Christian Church*, Mediaeval Christianity. A.D. 590-1073, vol. 4, 1882, paragraf 69. Spanheim svou obhajobou papežčina příběhu spustil diskusi Leonise Allatia s jeho *Confutatio fabulae de Johanna papissa* (dostupné z: <https://books.google.cz/cit.2.11.2020>) a kalvínského učenice Davida Blondela s dílem *Éclaircissement familier de la question: si une femme a été assise au siège papal de Rome* (dostupné z: <https://reader.digitale-sammlungen.de/cit.2.11.2020>). Allatius a Blondel svými díly jednoznačně zavrhovali papežčinu existenci. Mezi další známé odpůrce patřili již dříve např. Eneáš Sylvius Piccolomini a Caesar Baronius srov. dostupné z: <https://www.britannica.com/cit.2.11.2020>].

³⁶ MASSON, Georgina, *The Companion Guide to Rome*, Collins: London 1967, s. 341.

³⁷ Tamtéž, s. 341.

³⁸ Tamtéž, s. 341.

³⁹ Dnešní podoba kapličky viz. přílohy obr. č. 1.

se nedá říct o vnitřním prostoru, kde najdeme nečitelnou malbu na stěně. Bezpečně rozeznáme jen obrys postavy ženy s dítětem v náručí.⁴⁰

⁴⁰ Obrys ženy s dítětem v náručí viz. přílohy obr. č. 2.

2. LEGENDA VE FILMOVÉM A MUZIKÁLOVÉM ZPRACOVÁNÍ

2.1. „PAPEŽKA JANA“ - PODLE REŽIE MICHAELA ANDERSONA, 1972

Legenda o Janě představuje poklidný život Jany a jejího hodného otce, který byl putovním kazatelem. Díky tomu měla Jana možnost naučit se číst. Matka malé Janě zemřela, když jí bylo asi 10 let. Aby se Jana s otcem užívali, předčítávala Jana před shromážděným obecnstvem, protože vzdělaná dívka byla v 9. století nevídaným jevem.

Když Jana dospěla a zemřel i její otec, byla znásilněna třemi mnichy, kteří putovali společně s ní a s jejím otcem. Na základě tohoto traumatu vstoupila Jana do kláštera a stala se řádovou sestrou. Když do kláštera jednou přijel císařův průvod a Jana se poprvé setkala s císařovým synem Ludvíkem, hned se jí zalíbil. Z filmu byla ale zjevná rivalita Jany vůči sestře Cecílii, které se císařův syn také zalíbil. Následujícího rána Jana zjistila, že syn císaře strávil s řádovou sestrou Cecílií noc.

Díky svému vzdělání dostala Jana v klášteře mimořádný úkol. Měla přepsat Písmo svaté. Ilustrace dostal na starost bratr Adrian z kláštera ve Fuldě. Janě se bratr Adrian zalíbil. V důsledku každodenní spolupráce se z nich stali milenci.

Během rozporů o trůn mezi syny císaře Ludvíka, došlo k přepadení a vypálení kláštera. Adrian a Jana se zachránili, a aby si svůj útěk ještě usnadnili, ostříhala si Jana vlasy a oblékla mužský šat. Putující společně dál se ocitli u vojska, kde byla spousta raněných, kteří potřebovali vyzpovídat. Pro akutní potřebu kněze v takové situaci, byla Jana vysvěcena na kněze, protože hlavní důvod, proč nemohla být vysvěcena, nemohla prozradit.

Oba milenci poté zamířili do Athén, kde přebývali nějaký čas v tamějším klášteře. Dále cestovali do Říma, kde páter Jan kázal veřejně o Kristu. Kněz Jan byl mezi obyvateli Říma tak proslaven, že nebylo divu, když si ho tajně přišel poslechnout sám Svatý otec. Páter Jan udělal na papeže velký dojem, a tak byl kněz Jan povýšen nejprve do kardinálské hodnosti a poté se osvědčil jako papežův osobní sekretář. Mezitím Adrian působil u dvora jako malíř. Ze své pozice dokázal Jan udobřit syny zemřelého císaře Ludvíka. Po smrti papeže byl Jan zvolen jako nový nástupce Svatého Petra - Jan VIII.

Do Říma vtrhl císařův syn Ludvík, protože nechtěl uznat papežovu moc. Nakonec byl korunován císařem a později odhalil, že papež byl ve skutečnosti žena, řádová sestra, na kterou si vzpomínal z návštěvy kláštera.

Papežka Jana a císař Ludvík se stali milenci. Že je Jana těhotná zjistila až během procesí k oslavě vítězství Ludvíka a jeho bratra Karla nad Saracény. Papežka Jana zemřela během tohoto průvodu ulicemi Říma při potratu svého dítěte. Jakmile shromážděnému davu přihlížejících bylo zřejmé, jakou jejich papež skrýval skutečnou identitu, byla Jana roztrhaná na kusy.⁴¹

2.1.1. Srovnání děje filmu s knižní předlohou

Film Papežka Jana byl inspirován stejnojmennou knihou od Emanuila Roidise.⁴² Roidisova *Papežka Jana* byla do češtiny přeložena v roce 1967.⁴³

Původ

Film: Janin původ nebyl zmíněn.

Kniha: Roidis uvedl původ Janina otce z Anglie.

Vstup do kláštera

Film: Jana se rozhodla pro život v klášteře, a sice na základě traumatu po znásilnění třemi mnichy.

Kniha: Roidisova legenda popsala Janin úspěšný únik před opilými mnichy díky modlitbě k Panně Marii. Poté měla Jana ve snu vidění, kde jí sv. Ida nabídla „světské radosti“. Jana si vybrala život, který jí představila sv. Lioba, tedy „světské radosti“, jen za zdmi kláštera.

Milenc

Film: Zatímco Jana s mnichem a zároveň milencem Adrianem pracovali na svém společném díle, klášter byl přepaden a tak se dali milenci na útěk. Pro bezpečnější cestování si Jana ostříhala vlasy a společně se milenci vydávali za mnichy.

⁴¹ Vedle běžně dostupných video nosičů je film v němčině možné zhlédnout také na: www.youtube.cz.

⁴² ROIDIS, Emanuel, *Papežka Jana*, Odeon: Praha 1967. Je nutno sdělit, že se sice jedná o román, zato ale plný sarkasmu, kritiky církve, řecké společnosti a politiky. Uprostřed těchto neustálých vsuvek jsme se snažili zachytit nejdůležitější odlišnosti filmu s knižní předlohou papežčiny legendy. Zatímco film se snažil vzbudit dojem seriózního historického filmu, Roidisův román by mohl obsahovat přesněji vystihující označení „parodie na historický román“. Více k Roidisově *Papežce* srov. DAŇKOVÁ, Margareta, *Srovnání románu Papežka Jana E.Roidise se stejnojmenným románem D.W.Cross*, Baka lářská diplomová práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, s. 11-13.

Kniha: Byl nám představen bratr Frumentia, který denně docházel k jeptiškám do kláštera, aby vytvořil malby k dílu, které Jana přepisovala. Když dílo společně dokončili, vstoupila Jana v mnišském rouchu mezi mnichy ve Fuldě, aby tak mohli milenci nadále zůstat spolu. Po čase museli opustit klášter, protože jim hrozilo odhalení.

Cesta k papežství

Film: Milenec Jany, bratr Adrian, doprovodil svou milenkou až do Říma. Když se Jana stala papežem, bratr Adrian působil jako malíř.

Kniha: Jana opustila po patnácti letech svého milence Frumentia, aby zamířila v přestrojení do Říma, kde se díky veřejným přednáškám rychle zapsala do povědomí lidu nejdříve jako kněz Jan, poté jako papež Jan VIII.

Těhotenství a smrt

Film: Jako hlava církve otěhotněla Jana s císařem Ludvíkem. Bylo zřejmé, že se papežka o svém těhotenství dozvěděla až během procesí Římem. Rozzuřený dav ji roztrhal na kusy.

Kniha: Papežka Jana otěhotněla s komorníkem jménem Florus a o svém těhotenství věděla. Potom, co lid odhalil pravé příčiny papežových bolestí během procesí, pokoušel se hodit svého dosavadního nejvyššího hodnostáře církve do Tibery.

2.1.2. Srovnání děje filmu s historickými legendami o papežce

Podle sporů synů Ludvíka I. jsme vsadili film do období dynastie Karlovců, přesněji do první poloviny 9. století.⁴⁴

Původ

Film: Není znám Janin původ. Konkrétní byla jen informace o pobytu v klášteře u Fuldy, což je nedaleko Mohuče.

Legenda: Vzhledem ke zmínce o Fuldě, je pravděpodobná inspirace v legendě od Martina Opavského.

Athény

Film: Jana v přestrojení za kněze putovala s bratrem Adrianem do Athén.

⁴⁴ Ke Karlovské dynastii: HÄGERMANN, Dieter. *Karel Veliký – Vládce Západu*, Prostor: Praha 2002, s. 648.

Legenda: O pobytu a vzdělávání v Athénách se zmiňuje ve své legendě Martin Opavský.

Těhotenství

Film: Jana nakonec otěhotněla s druhým milencem. Z filmu není zřejmé, zda papežka o svém těhotenství věděla.

Legenda: Z legendy od Opavského je zřejmé, že měla Jana poměr s dvěma muži. Opavský taky zmínil, že papežka neznala čas porodu.

Smrt

Film: Po papežčině veřejném potratu je hlavní postava roztrhána lidmi na kusy.

Legenda: Závěrem filmu se tvůrci přiblížili formou smrti spíše k legendě ze 13. století, kde byla papežka podle legendy v podání Jeana de Mailly přivázána za nohy k ocasu koně, během čehož ji lidé ještě půl míle kamenovali.

Film *Papežka Jana* se zcela inspiroval legendou Martina Opavského.

2.2. „LEGENDA O JANĚ“ – PODLE REŽIE SÖNKE WORTMANNA, 2009

V úvodu filmu se dozvídáme, že v papežské kronice není Jana zmíněna, protože by to bylo pro církev potupné. Jana se narodila 28. ledna 814 v Ingelheimu v Německu, v den, kdy zemřel Karel Veliký. Matka byla pohanského původu, otec byl kanovník původem z Anglie. Jana měla dva starší bratry, Matouše a Jana. Matka učila Janu znalosti bylin a tajně jí vyprávěla příběhy o pohanských bozích, aby to neslyšel její otec. Nejraději měla Jana příběh o moudrém Votanovi, který se toužil stále více vzdělávat, až jednou konečně přišel ke studni moudrosti. Strážce studně obr Mimir však Votanovi řekl, že moudrost je vždy vykoupena bolestí a proto chtěl po Votanovi na oplátku za napití ze studny jeho oko. Votan oko obětoval a všechny své vědomosti pak předal lidem. Když otec uslyšel vyprávění pohanského příběhu, rozzuřil se a svou manželku ostříhal a násilím se jí zmocnil.

Matouše a Jana otec vyučoval latině a znalosti Písma, protože je chtěl připravit na přijetí do katedrální školy. Přestože bylo dívkám vzdělávání zapovězeno, přesvědčila Jana svého staršího bratra Matouše, aby ji tajně učil. Matouš Janě vyprávěl o Kateřině Alexandrijské, která se také vzdělávala a byla moudrá. Když Matouš těžce onemocněl, daroval své malé sestřičce Janě přívěšek se svatou Kateřinou Alexandrijskou. Než Matouš zemřel, stačil Janě předat vše, co sám uměl, tedy číst a psát v latinském jazyce.

Zanedlouho navštívil rodinu učitel Aesculapius, aby vyučoval Jana. Zatímco Jan svými vědomostmi nenadchl, Jana se chytla příležitosti a oslnila učitele svou bystrostí. Otec se sice na Janu hněval, Aesculapius však přistoupil na vzdělávání chlapce jen pod podmínkou, že bude moct vzdělávat současně i malou Janu.

Po čase přicestoval do osady posel biskupa z Dorstadtu, aby dívka nastoupila do katedrální školy. Kanovník přesvědčil posla, že došlo k záměně jmen a s poslem odcestoval Jan. Jana v noci uprchla z domu a společně s bratrem nakonec nastoupili na přání biskupa do katedrální školy v Dorstadtu. Jana nemohla bydlet ve škole společně s chlapci, proto se jí ochotně ujal hrabě Gerold. Už od počátku to neměla Jana jednoduché. Jejím nepřitelem byla Geroldova manželka Richild a učitel Odo. Jana byla podporována biskupem a Geroldem, do kterého se zamilovala.

Když byl hrabě Gerold povolán do války, jeho žena Richild využila jeho nepřítomnosti a donutila Janu, aby se vdala. Během svatebního obřadu však vtrhli do kostela Normani a všechny přítomné vyvraždili. Jediná Jana se probírala ze mdlob, převlékla se do šatu svého mrtvého bratra, ostříhala si vlasy a vydala se do Fuldského opatství. Pod řeholním jménem „Jan Anglicus“ přebýval v klášteře tři roky. Bratr Jan Anglicus byl znám svou znalostí bylin, které si osvojil od své matky a dál se zajímal o jejich léčivé vlastnosti. Jednoho dne tak uzdravil ženu, která byla mylně označena za nemocnou leprou. Při péči o nemocné dostal Jan Anglicus horečku, a protože tak hrozilo odhalení jeho tajemství, opustil klášter.

Jana se ocitla v dobrých rukou syna ženy, kterou před časem úspěšně vyléčila. Rodina cítila Janino tajemství a byla ráda, že se jí mohou nějak odvděčit. Jana zůstala u rodiny nějaký čas, aby učila malou Arnaldu, jako ji kdysi učil Aesculapius. Až se zcela uzdravila, rozhodla se pokračovat ve svém životě v převlečení. Rozloučila se s Arnaldou a darovala jí svůj přívěšek svaté Kateřiny, který dostala od svého bratra Matouše, a putovala do Říma.

Díky svému vědění a léčivým schopnostem znal Jana Anglica brzy celý Řím. Když onemocněl papež Sergius II., nebylo divu, že byl k jeho léčbě povolán právě Jan Anglicus. Jakmile se papež cítil lépe, jmenoval svého lékaře nomenklátorem, čímž Jan Anglicus získal spoustu nepřátel v podobě uchazečů o papežský úřad. Jan se stal nejen papežovým osobním lékařem, ale řešil s papežem i politická rozhodnutí. Patřil mezi jeho nejbližší spolupracovníky. Anastasius, který se chtěl stát dalším papežem, poslal za Janem Anglicem známou kurtyzánu Mariózu, která pak po Římě rozhlásila, že Jana Anglica svedla. Papež Sergius však svému nomenklátorovi věřil a Jan Anglicus nadále zůstal v jeho přízni.

Do Říma přitáhl císař Lothar se svými vojáky, mezi nimiž byl i hrabě Gerold, který se neměl po vypálení Dorstadtu kam vrátit. Gerold Janu poznal a nabídl jí život v manželství,

což Jana odmítla, protože chtěla nadále věrně zůstat po boku papeže. Zanedlouho byl ale papež Anastasiem otráven a zatímco Jana plánovala s Geroldem opustit Řím, lid ji zvolil jako nového papeže Jana Anglica. Gerold se stal superistou, tedy velitelem papežské stráže. Novému papeži lid říkal „papa populi“, papež lidu.

Po dvou letech působení v papežském postavení Jana otěhotněla. Neposlechla rady svého milence Gerolda, aby spolu co nejrychleji opustili Řím, protože chtěla vykonat ještě spoustu dobra pro Město a celou Evropu. O Velikonocích, v průvodu Římem, přepadly Janu porodní bolesti. Jana se zhroutila na zem a při potratu svého dítěte zemřela. Současně byl zabit i Gerold Anastasiovými spojenci.

Po smrti papežky Anastasius obsadil Lateránský palác a násilím se zmocnil papežského úřadu. Římané však Anastasia nepodpořili, protože se po Římě rozkřiklo, že stojí za vraždou Gerolda. Anastasius byl sesazen a poslán do kláštera, kde sepsal *Liber pontificalis*. V *Kronice papežů* Anastasius vynechal Janin pontifikát, protože nebyl po smrti papeže Sergia II. kvůli ní zvolen papežem.

V závěru filmu tajemně vystoupil biskup, který vložil do *Liber pontificalis* životopis papežky Jany. Neznámý biskup nebyl nikdo jiný, než Arnalda, kterou Jana učila, než odcestovala do Říma.

2.2.1. Srovnání děje filmu s knižní předlohou

Film je natočen zcela věrně podle románového bestselleru *Papežka Jana* od americké spisovatelky Donny Woolfolk Cross.⁴⁵ Přirozeně nebylo v možnostech filmu zachytit všechny pasáže z knižní předlohy, avšak to, co bylo filmovými tvůrci vynecháno, nebylo nijak zásadní pro potřeby naší práce.

Ostatní pontifikáty

Film: Papežka usedla na papežský stolec po smrti papeže Sergia II.

Kniha: Mohli jsme zaznamenat ještě pontifikáty Řehoře IV. a Lva IV.

Těhotenství

Film: Z těhotenství se oba milenci radovali, po procesí naplánovali útěk z Říma.

⁴⁵ CROSS, Donna Woolfolk, *Papežka Jana*, Aquamarin: Praha 1997.

Kniha: Podle knižního románu se papežka Jana pokusila své dítě potratit hned, jak se zprávu dozvěděla. Geroldovi potrat zatajila.

Smrt

Film: Gerold byl během procesí zabit Anastasiovy kumpány. Jakmile byl Gerold přepaden, Jana spadla z koně a zemřela při potratu svého dítěte.

Kniha: Když padl Gerold do přichystané léčky, běžela mu papežka sice na pomoc, i přesto však zemřel superista v jejím náručí. Až když odnesli jeho tělo, začala Jana uprostřed shromážděného lidu rodit a následně na místě zemřela.

2.2.2. Srovnání děje filmu s historickými legendami o papežce

Děj románu je vsazen do období Karlovské dynastie v letech 814-855.⁴⁶ Autorka románu se snažila dodržet chronologii událostí tohoto časového období.⁴⁷

Pontifikát

Film: Ve filmu proběhl Janin pontifikát v letech 853-855, což je nejčastěji používaná verze Janina pontifikátu v legendách, která má odchytku 1-2 roky.

Legenda: Marianus Scottus a Martin Opavský uvedli papežku u roku 854.

Původ:

Film: Jana je označována jako „*Jan Anglicus*“.

Legenda: O označení papežky jako „*Jan Anglicus*“ psal poprvé Sigebert z Gembloux.

Smrt:

Film: Tvůrci filmu nedramatizovali papežčinu smrt.

Legenda: Svým „poklidným“ zakončením životní etapy lze přiřadit k legendě od Jeana de Mailly, kterou poté přejal i Martin Opavský. Jana podle nich zemřela a na místě porodu byla pochována.

⁴⁶ Ke Karlovské dynastii v období 814-855: ČERNUŠKA, Pavel, Jana FUKSOVÁ a Jana NECHUTOVÁ, *Ota z Freisingu, Historie aneb O dvou obcích*, Argo: Praha 2017, s. 246-253.

⁴⁷ CROSS, D. W., *Papežka Jana*, s. 369-370.

Jak jsme si mohli všimnout, film přejal v podstatě jen tři prvky legendy. Po dobu 149 minut nám filmové plátno rozmanitě dotvořilo okolnosti Janina dětství, touhu po vědění a milostném životě.

2.3. MUZIKÁL „PAPEŽKA“ - PODLE REŽIE STANISLAVA MOŠE, 2012

Děj muzikálu není potřeba znovu popisovat, protože se muzikál stejně jako film v režii S. Wortmanna inspiroval knihou D. W. Cross.⁴⁸

2.3.1. Srovnání děje muzikálu s knižní předlohou

Jak už bylo sděleno, muzikál *Papežka* byl inspirován, stejně jako film v režii S. Wortmanna, světovým bestsellerem D. W. Cross. Libreto zpracoval Dennis Martin, do češtiny přeložil Stanislav Moša. Největší odlišnost od knihy představovala častá zjevení Kateřiny Alexandrijské, která tím měla Janě snad vyjádřit podporu při jejích rozhodnutích. Muzikál zkracuje působení papežů a omezuje se jen na pontifikát papeže Sergia.

Opuštění kláštera

Muzikál: Muzikál nabídl jinou verzi opuštění Fuldského opatství. Otec vyhledal svého syna Jana a namísto toho se shledal s Janou, kterou obvinil ze všeho neštěstí. Za svého rozzuřeného běsnění a volání Janina jména otec na místě zemřel. Vše vyslechl opat Raban, který navrhl Janě, aby opustila klášter. Jana se tedy přidala k poutníkům do Říma.

Knih: Podle autorky D. W. Cross Jana opustila klášter tajně, protože dostala horečku a hrozilo její odhalení. Jana pak přebývala u Arnovy rodiny a po svém uzdravení odcestovala do Říma.

Aesculapius

Muzikál: Aesculapius vystupoval jako vypravěč a hlavně jako součást celého Janina života. Na konci představení vložil kapitolu o papežce Janě do *Liber pontificalis*.

Knih: Podle knihy byl Aesculapius jen Janiným učitelem z dětství, se kterým už se pak nesešla.

⁴⁸ CROSS, D. W., *Papežka Jana*.

Smrt

Muzikál: Gerold zemřel Anastasiovým mečem. Jana zahlédla vraždu Gerolda a současně s ním zemřela při svém potratu.

Kniha: V knize byl Gerold zabit Anastasiovými kumpány. Po Geroldově smrti Janu schvátily porodní bolesti a při potratu svého dítěte na místě zemřela.

2.3.2. Srovnání děje muzikálu s historickými legendami o papežce

Díky věrné inspiraci románu D. W. Cross jsme vsadili papežčinu legendu opět do dynastie Karlovců v letech 814-855.⁴⁹

Původ

Muzikál: Jana je označována jako „*Jan Anglicus*“.

Legenda: Poprvé „*Jana Anglicusa*“ označil ve své *Chronicon* Sigebert z Gembloux.

Smrt

Muzikál: Jana zemřela na místě potratu svého dítěte.

Legenda: Podle formy smrti přiřazujeme k inspiraci legendy od Jeana de Mailly, kterou přejal i Martin Opavský. Jana podle nich zemřela a na místě porodu byla i pochována.

Legenda v muzikálovém podání v podstatě představuje společné jádro legend, čímž je ženou uchvácený papežský stolec a její následná smrt po veřejného potratu. Během 195 minut jsou tyto střípky legend dotvořeny o smyšlené Janino dětství, touhu po vzdělání, Janin pontifikát a milostný život.

⁴⁹ Ke Karlovské dynastii: HÄGERMANN, D., *Karel Veliký – Vládce Západu*, s. 648.

3. DALŠÍ PRVKY SPOJENÉ S LEGENDOU

3. 1. ŽIDLE S PRORAŽENÝM DNEM

Někteří autoři se zmiňují o židli, která mohla sloužit k ověření mužství po zvolení stávajícího pontifika. Spis pojednávající o rituálech, které uvádějí nového papeže do úřadu během 13. století, nese název Ordo XIII. Tento spis nám osvětluje, jakým způsobem probíhalo ověřování, zda je nově zvolený pontifik mužského pohlaví.⁵⁰ Podle Ordo XIII. je zřejmé, že nový pontifik ještě před vstupem do Lateránského paláce postupně usedne na tři stolce. Nejdříve se posadí na sedes stercoraria, poté na zbývající dva stolce z porfyru. O úloze posledních dvou stolic informují dva francouzští autoři, kteří tvrdí, že sloužily k ověření mužnosti nově zvoleného nástupce sv. Petra.

Mnich Goffred z Courlon, který sepsal kroniku opatství Saint-Pierre-le-Vif (1290?), potom, co pohovořil o papežce Janě na základě zpráv Martina Opavského, dále říká: „*A proto se říká, že Římané měli zvyk zjistit pohlaví zvoleného prostřednictvím otvoru katedry z kamene*“.⁵¹ Dominikán Robert z Uzès, současník Goffreda, vypravuje o svých viděních týkajících se papežů Celestina V. (1294) a Bonifáce VIII. (1294-1303):

*„Zmocnil se mě Duch Pána a v duchu mne přenesl do Říma [...]; viděl jsem katedru ze dřeva, velmi starou a prázdnou [...] pak mě Duch přivedl do Lateránského paláce a tam mne zanechal v portiku. A tam, před stolci z porfyria, kde se říká, že se zjišťuje zda je papež mužem, vše bylo pokryto prachem, nikdo se nezdál být živým“.*⁵²

Francouzský dominikán je tedy kromě katedry sv. Petra rovněž informován o existenci dvou stolic z porfyria, u nichž uvádí jejich umístění. Na rozdíl od Goffreda Robert nečiní žádnou narážku na papežku Janu, jejíž legendu musel znát, jelikož byla legenda od poloviny 13. století líčena dominikány Janem z Mailly, Martinem Opavským a Štěpánem z Bourbonu, či františkánským autorem Erfurtské kroniky. Francouzský dominikán také píše o stolci

⁵⁰Ordo XIII, in: *Le cérémonial papal de la fin du moyen âge à la renaissance, vol. I, Le cérémonial papal du XIIIe siècle*, ed. Marc Dykmans, Institut Historique Belge de Rome, Bruxelles - Rome 1977, s. 174-175.

⁵¹*Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum*, ed. L. Weiland, Monumenta Germaniae Historica SS, XXII, Hannoverae 1872, s. 428. DE COURLON, G., *Le livre des reliques de l'abbaye de Saint-Pierre-le-Vif de Sens*, Sens 1886, s. 296-299. Citace převzata z: BAGLIANI, A. P., *Morte e elezione del papa. Norme, riti e conflitti*, Viella, Roma 2013, s. 149.

⁵²ODIER, J. B., *Les visions de Robert d'Uzès O. P.*, Archivum Franciscanum Historicum 25, 1955, s. 274. Také: BAGLIANI, A. P., *Morte e elezione*, s. 150.

z porfyria, zatímco Goffred hovoří o stolci z kamene. Je důležité podotknout, že oba autoři shodně doprovázejí své výpovědi o stolcích slovy: „říká se“.

Během 14. století byla historie zmíněna pouze jednou. Kolem roku 1379 Jan Viktring, opat cisterciáckého kláštera Victoria v dnešním Rakousku napsal ve svém díle *Liber certarum historiarum*: „*aby se předešlo takovému omylu, odkdy zvolený usedl na Petrův trůn, poslední z diakonů mu prohmatá genitálie, na stolci dřevém k tomu účelu*“.⁵³ Podle tohoto kronikáře má rituál před volbou pontifika jasný účel, tedy zamezit „omylu“, aby byla zvolena žena, přesně papežka Jana. Pro něj, stejně jako pro Goffreda z Courlonu jsou oba prameny velmi podobné, jakoby závisely jeden na druhém nebo oba na jednom. Stolec, na kterém se provádí zjištění mužnosti je sedes stercoraria, prostřednictvím malého otvoru uprostřed sedící plochy, viditelné ještě dnes.⁵⁴ Žádný z uvedených autorů ovšem netvrdí, že má zaručené informace. Naopak Goffred i dominikán Robert uvádějí své výpovědi slovy „říká se“, což Viktring pro změnu zamlčuje.

Okolnosti ověření se pak ozývají znovu v 15. století. Adam z Usku, autor popisu ceremonie Inocence VII. vypráví, jak papež po korunovaci putuje z Vatikánu do Lateránského paláce a poté dodává:

„Aby bylo učiněno zavrnutí toho, co papež Anežka, což bylo demonstrováno podobou jejího syna v mramoru při ulici u Svatého Klementa, papež sestoupil z koně, aby byl slavnostně uveden a vstupuje do chrámu (Lateránské baziliky). Tam vystoupí na katedru z porfyria, jež má dřevý stolec, aby nejmladší kardinál zjistil jeho mužnost [...]“.⁵⁵

Pro tohoto duchovního tedy ověřování pohlaví není přímo spojeno s legendou o papežce Janě, ale je důležité, že zpráva o Anežce předchází popis proces uvedení na trůn. Zmínka o „*podobě jejího syna v mramoru při ulici u Svatého Klementa*“ je pak jasným odkazem na dva elementy z podáním legendy ze 13. století. Jedná se o lokaci místa, kde měla papežka porodit a jméno Anežka je jedno z jmen, které během 13. a 14. století byly Janě přisuzovány.

Jacopo d'Angelo v listě byzantskému humanistovi Emanuelovi Crisororovi, mistrovi blízkému císaři Emanueli Paleologovi II., popisuje ceremonii při zahájení pontifikátu Řehoře XII. (1406). Klade zde důraz na ověření mužnosti v souvislosti se stolci z porfyria, nikoli se

⁵³ VICTORIENSIS, I. A., *Liber certarum historiarum*, ed. F. Schneider, Hannover 1909-1910, MGH, *Scriptores rerum Germanicarum*, 36. Citace převzata z: BAGLIANI, A. P., *Morte e elezione*, s. 150.

⁵⁴ Dnešní podoba sedes stercoraria viz. přílohy obr. č. 7.

⁵⁵ Srov. *Chronicon Adae de Usk A. D. 1377-1404*, ed. E. M. Thompson, London 1876, s. 90. Citace převzata z: BAGLIANI, A. P., *Morte e elezione*, s. 167.

sedes stercoraria. Také chce tímto způsobem odmítnout řeči, které se nesou o falešném papeži: „*tyto stolce jsou proto vyhloubené, neboť lůza si vypravuje pošetilou báhorku, že se zde prohmatává papež, aby bylo zajištěno, že je mužem*“.⁵⁶

Podobně jako Adam z Usku, uvádí humanista Bartolomeo Platina ve svém *Vita dei papi* z roku 1474 rituál zjištění mužnosti papeže v souvislosti se změnou itineráře nově zvoleného papeže z Vatikánu do Lateránu, aby byl zlořečen onen zločin, čímž myslel volbu papežky Jany:

*„Někteří píší v tomto ohledu dvě věci: z jedné strany papež, když přechází do Lateránského paláce, dobrovolně změni směr cesty, aby zavrhl onen zločin. Z druhé strany, aby se vyhlo tomuto omylu, papež, když usedne na katedru z kamene s prohlubní pro tento účel, si nechá prohmatat genitálie od posledního z diakonů. Nepopírám první důvod. Pokud jde o druhý, myslím si toto: tento stolec byl tak uzpůsoben proto, aby ten, kterému byla darována tak velká moc věděl, že není Bůh, ale jen člověk, že je podřízen nutnosti stvoření a že musí défequer. Proto je takový stolec správně nazýván fekální“.*⁵⁷

Podle Platiny se ověřování pohlaví uskutečňuje, když papež usedá na katedru Petra, vyhloubenou pro tento účel, nazývanou proto *sedes stercoraria*. Platina neváhá vyjádřit své pochybnosti ohledně věrohodnosti pontifikátu papežky Jany. Spokojuje se s objasněním termínů a dodává dle svého názoru správnou interpretaci v termínech *sedes stercoraria* sloužící k sebeponížení. Když zmiňuje, že „*někteří pokud jde o toto píší*“ chce vlastně potvrdit, že autoři píšící o rituálu ověření od 13. století vlastně nikdy nebyli přímými svědky události, že ji vlastně nikdy neviděli na vlastní oči. Tak tedy vysvětluje lavírování pramenů pokud jde o *sedes stercoraria* či *sedes z porfyru*, na nichž měla být realizována zkouška mužnosti. Jedná se o nepřetržité oscilace názorů, které nepřestaly být nikdy předmětem diskuzí.⁵⁸

K tématu židle s proraženým otvorem ještě jedna záležitost, která časově sice nesouvisí s předchozími ukázkami z 13. - 15. století, ale stojí za uvedení. Je zajímavé, že ani Martin Luther ve svých kritikách Římské církve nevyužil legendy o papežce Janě. Naopak Luterovi následovníci v polemikách Janin příběh využili, aby relativizovali instituci římského papežství. Jedním z takových představitelů byl švédský protestantský teolog Lorenc Gunnari Banck, který v roce 1645 vydal dílo pod názvem *Roma triumphans*, v němž navzdory svému náboženskému zaměření zůstal obdivovatelem Říma, který sám navštívil v roce 1644 a byl

⁵⁶ BAGLIANI, A. P., *Morte e elezione*, s. 168.

⁵⁷ BAGLIANI, A. P., *Morte e elezione*, s. 168.

⁵⁸ BOUREAU, Alain, *La papesse Jeanne*, Aubier: Paris 1988, s. 305.

pozorovatelem volby Inocence X. Bancovu dílu se o jedenáct let později dostalo druhého vydání doplněného o četné ilustrace, které jeho postřehy z volby Inocence měly učinit ještě zřejmějšími. Banc tedy vylíčil, kterak během procesí v Lateránském chrámu osm kanovníků neslo mramorový stolec s otvorem, umístili je doprostřed a nechali pontifika, aby na něj usedl za účelem zjištění jeho pohlaví. Dále pak Banc líčil původ tohoto úkonu, kdy odkazoval na četné prameny, mezi nimiž figuroval např. i Marian Scottus. To vše z nutnosti někdejšího velkého podvodu papežky Jany.⁵⁹ Ve svém díle nám poskytl ilustraci, která dobře demonstruje zjišťující gesto jednoho z příslušujících pod sedícím pontifikem.⁶⁰

3. 2. SOCHA PAPEŽKY V ŘÍMĚ

Jednou z reakcí na legendu o papežce vzniknout, jsou informace o údajném výskytu sochy ženy s dítětem v náručí. Tato socha se měla nacházet v Římě.

Jak už jsme se zmínili v podkapitole 3.1., další svědectví z 15. století poskytl středověký kronikář a zároveň duchovní Adam z Usku (1352-1430), který kvůli osobní účasti na konkláve Inocence VII. cestoval do Říma až z Walesu.⁶¹ Úryvek Adama z Usku chtěl především popsat okolnosti ověření mužnosti papeže Inocence VII., přičemž nám současně udal i umístění sochy papežky, která tím označovala místo jejího porodu. Adam z Usku vyprávěl o papežce Anežce jakoby mimochodem, což svědčí o možné popularitě této legendy v 15. století.

O soše se dále zmiňuje Martin Luther (1483-1546) během své návštěvy Říma v roce 1510, jak už jsme uvedli v podkapitole 1.5. Autor *Sämliche Werke* popsal z kamene vytesanou sochu ženy s žezlem, která držela v náručí dítě a na sobě měla papežský plášť. Úryvek nám dále sdělil, že Luther sochu spatřil poblíž Baziliky svatého Petra. Luther se pak nezdral vyjádřit ještě svůj údiv nad tím, jak papežové mohli tolerovat takové výjevy.⁶² Koncem 16. století socha údajně zmizela, když byla ulice rozšiřována.⁶³

⁵⁹BANC, Laurentius Gunnari, *Roma triumphans, seu Actus inaugurationis et coronationis Innocentii decimi pont. max. brevis descriptio cum omnibus triumphis*, Franekeræ 1656, s. 387: „Postea ab iisdem ad sedem marmoream perforatam quae non procul inde collocata fuit, portatus est, ut super eadem positus, eis virilia attractarentur ... Nec dubitandum, quin res ita se habeat. Etenim certissimum est sellam illam marmoream et perforatam in eadem Basilica Lateranensi servari, quam multoties nos vidimus“.

⁶⁰ BANC, L. G., *Roma triumphans*, s. 387. Ilustrace zachycující gesto ověření pohlaví nového pontifika viz. obr. č. 11.

⁶¹ Citaci Adama z Usku z jeho *Chronicon* uvádíme v podkapitole 3.1.

⁶² Citaci Martina Luthera z jeho *Sämliche Werke* uvádíme v podkapitole 1.5.

⁶³ IMHOF, M., *Die Päpstin*, s. 64.

Martin Luther nám poskytl v podstatě „jen“ svědectví o papežčině legendě, přesněji o výskytu sochy papežky s dítětem v náručí. Adam z Usku nám předal informace jak o židli sloužící k ověření mužnosti papeže, tak sdělení o soše papežky s dítětem. Oba svědkové se shodují na lokaci sochy v Římě. Adam z Usku psal o soše u Svatého Klementa, což je nedaleko Baziliky svatého Petra, jak informoval o umístění sochy Martin Luther.

ZÁVĚR

Na začátku byla zvědavost. Pro někoho fascinující téma pro román, pro jiné jen opis rukopisu. Náš výtvar započal neslavnou inspirací děl od Emanuila Roidise a Petra Stanforda.⁶⁴ Postupně jsme se snažili tyto limity z naší práce odstranit. *Papežka Jana* od E. Roidise obsahovala dlouhý úvod, kde autor doložil historické zdroje, protože byla jeho *Papežka* označena podtitulem „historická studie“. V úvodu nám Roidis předložil svůj záměr: „*nezvolil jsem si za hlavní cíl své práce kritické ocenění spisů sepsaných pro nebo proti papežce, ale spíše věrné a podrobné vylíčení náboženských poměrů a mravů v devátém století.*“⁶⁵ Svého záměru Roidis náležitě dosáhl. Prostřednictvím Janina příběhu, který následuje po úvodu, Roidis jen kritizoval kulturu, řecké osobnosti a celkově tehdejší společnost. *Papežka Jana* z pera E. Roidise je tradičně označovaná sice jako román, přesněji se ale jedná o parodii na historický román 19. století.⁶⁶ Stejně tak Stanfordovu *Papežku Janu* můžeme také najít v naučné literatuře, přesto jsme se však často střetávali s jeho invencemi o stvoření hypotéz, které nedokládal žádnými důkazy. Po kritickém přístupu k Roidisovi a Stanfordovi jsme se omezili pouze na čerpání několika překladů z jejich děl.

Na cestě po stopách legendy bylo pro nás obohacující a přínosné překládání německých a latinských textů. Ačkoli se nám naskytla možnost čerpat některá díla z Roidisova seznamu v Bavorské státní knihovně, pro poškození flash disku jsme je nemohli použít.

Během našeho dalšího hledání literatury a rukopisů o papežce jsme zjistili, že ze tří rukopisů Martina Opavského, nacházejících se ve fondech Olomouckého arcibiskupství uložených v Olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě, obsahují záznam o papežčině existenci jen dva z nich a sice CO 412 a CO 447. To nás vede k myšlence, že se legenda o papežce dostala k lidem, kteří ji nepovažovali za pravdivou či důležitou, a tudíž ji záměrně nezaznamenali či pozměnili. A takovým způsobem se legenda vyvíjela v toku času.

Naše další pátrání proběhlo v Římě, kde jsme navštívili možné místo papežčina odhalení, kapličku na Via Celimontana. Ve Vatikánských muzeích jsme se chtěli dozvědět něco zajímavého o sedes stercoraria, jediné co jsme však zjistili bylo, že není volně přístupná k prohlídce.

⁶⁴ ROIDIS, E., *Papežka Jana.*, STANFORD, Peter, *Papežka Jana – fantastická legenda nebo historická skutečnost.*

⁶⁵ ROIDIS, E., *Papežka Jana*, s. 18.

⁶⁶ DAŇKOVÁ, Margareta, *Srovnání románu Papežka Jana E.Roidise se stejnojmenným románem D.W.Cross*, s. 12-13.

Naším cílem nebylo obhájit či popřít existenci papežky, nicméně v práci odkazujeme i např. na Leonise Allatia a Davida Blondela, kteří věnovali svá díla popřením existence papežky.⁶⁷ Dalším významným odpůrcem, který vyvrátil papežčinu existenci byl Ignaz Döllinger.⁶⁸

Ačkoli jsme si vědomi, že jsme zdaleka nevyčerpali seznamy, kde mohla být ještě papežka zmíněna, můžeme i tak usoudit, že vyjádření legendy bylo bohaté. Papežka Jana, označovaná mimo jiné i jako Johanna, Agnes, Anežka, Gilberta, Jan VIII., či Jan Anglický měla pocházet z Anglie a působit v německé Mohuči. Odtud měla v převlečení za duchovního putovat se svým milencem studentem nebo jiným duchovním do Athén nebo přímo do Říma, kde měla vynikat mezi jinými učenici svou vzdělaností. Když byla zvolena papežem, měla převzít papežský úřad v roce 849, 853, 854, 855 nebo 1099 či 1100. Měla mít ještě jiného milence, se kterým pak otěhotněla, a protože možná nevěděla o svém těhotenství, potratila během církevního procesí na cestě mezi Bazilikou Sv. Petra a Lateránskou bazilikou před shromážděným lidem. Papežka měla na místě zemřít a být pochována nebo měla být zabita a roztrhána rozzuřeným davem. Měla být taky možná přivázána za ocas či nohy koně a půl míle kamenována rozzuřeným davem. Podle jiných neověřených verzí měla přežít, stáhnout se do ústraní a vézt život v pokání. Její syn, biskup z Ostie, měl svou matku nechat pohřbít v jeho kardinálním kostele nebo na místě porodu.

Třebaže byla papežčina legenda některými výše zmíněnými považována za smyšlenou, pronikla tato pověst do kronik, rýmovaných kronik, historických románů, historických studií, encyklopedií, muzeí a průvodců Říma. Kvůli svému skandálnímu a provokativnímu tématu se stala také námětem filmů, filmových dokumentů a muzikálu.

⁶⁷ Allatiovo *Confutatio fabulae de Johanna papissa* dostupné z: <https://books.google.cz>[cit. 2.11.2020]. Blondelovo *Éclaircissement familier de la question: si une femme a été assise au siège papal de Rome* dostupné z: <https://reader.digitale-sammlungen.de>[cit. 2.11.2020].

⁶⁸ DÖLLINGER, Johann Joseph Ignaz von, *Papstfabeln des Mittelalters*, Cotta: Mnichov 1863, s. 1-45.

PŘÍLOHY

Obr. č. 1

Kaplička, nacházející se v Římě ve Via Celimontana. Je to místo, kde původně papežka podle legend porodila – nedaleko kostela sv. Klementa, mezi Koloseem a Lateránskou bazilikou.

Obr. č. 2

Na obrázku můžeme vidět umístění kapličky, tedy pravděpodobné místo papežčina odhalení.

Obr. č. 3

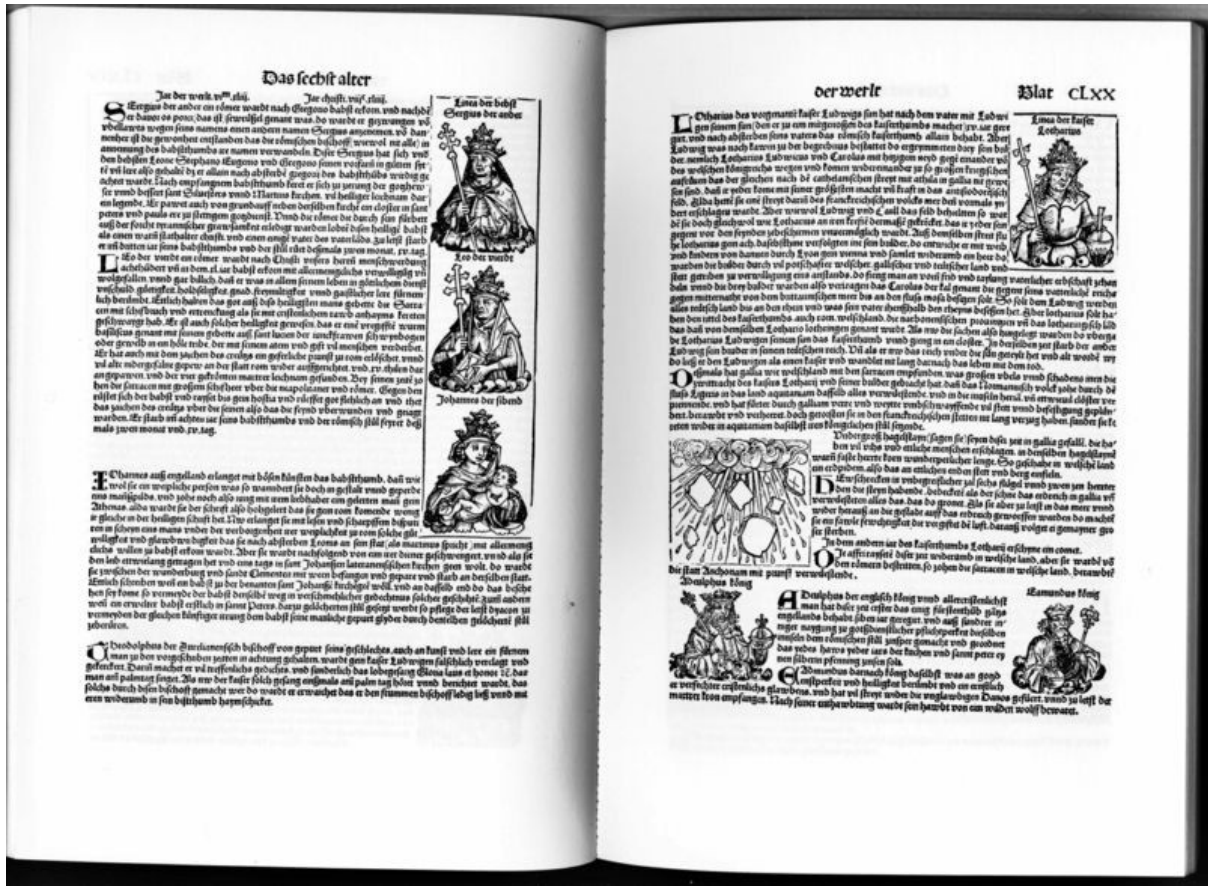
Na stěně kapličky můžeme rozeznat obrysy ženské postavy, která drží v náručí dítě.

Obr. č. 4

V kapličce na zemi ležel malý, nenápadný obrázek. Je zřejmé, že se jedná o původní zobrazení matky s dítětem. Obrázek doprovází text: „Noi Ti amiamo ancora papessa sei viva nelle senire in segno di gratitudine ... franken“ [My tě stále milujeme, jsi živa... ve znameních věčnosti]

Schedelova kronika. Papežka je tradičně zobrazena s dítětem v náručí, avšak na rozdíl od ostatních portrétů papežů, je ilustrována bez použití barev. Ilustrátor chtěl zjevně vyjádřit, že papežka mezi ostatní papeže nepatří.

Obr. č. 7

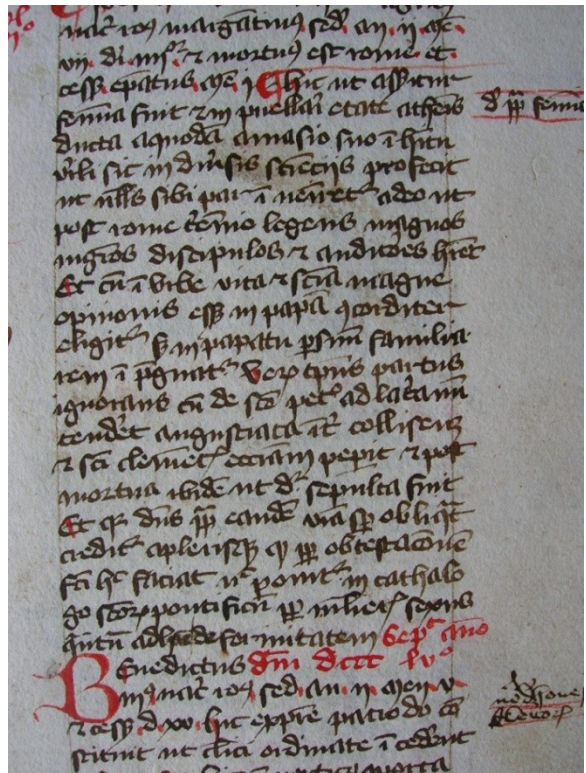
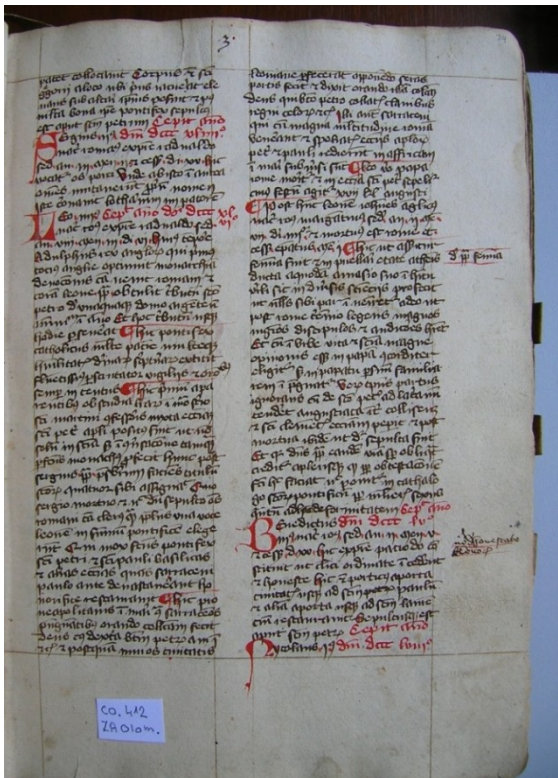
Sedes stercoraria, Pověstná židle, která podle mnohých autorů sloužila k ověřování mužnosti stávajícího pontifika. Sedes je součástí Vatikánských muzeí, kde není volně přístupná k prohlídce.

Obrázek židle dostupný z: <https://italywithus.tumblr.com>[cit. 2.11.2020].

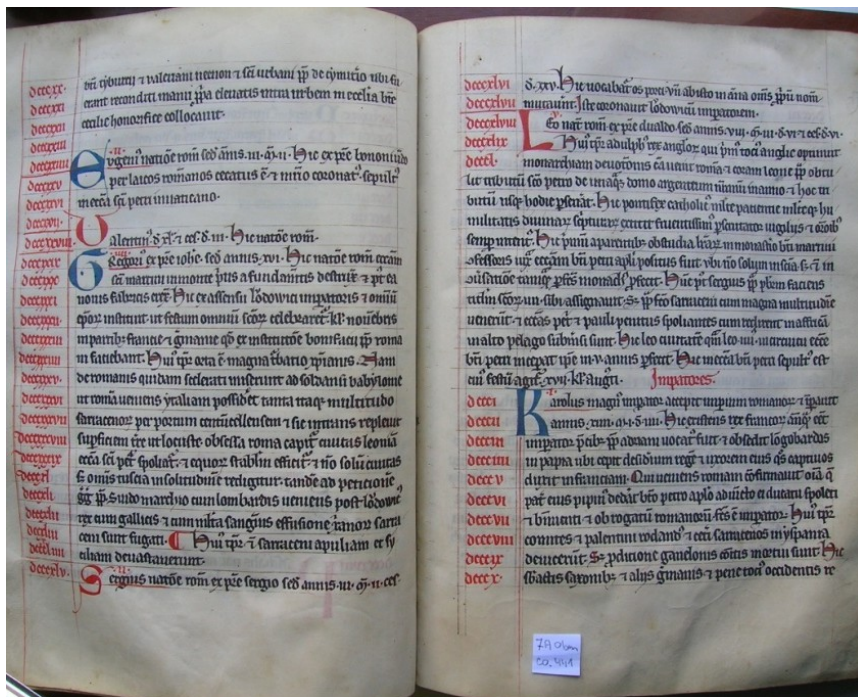
Obř. č. 8

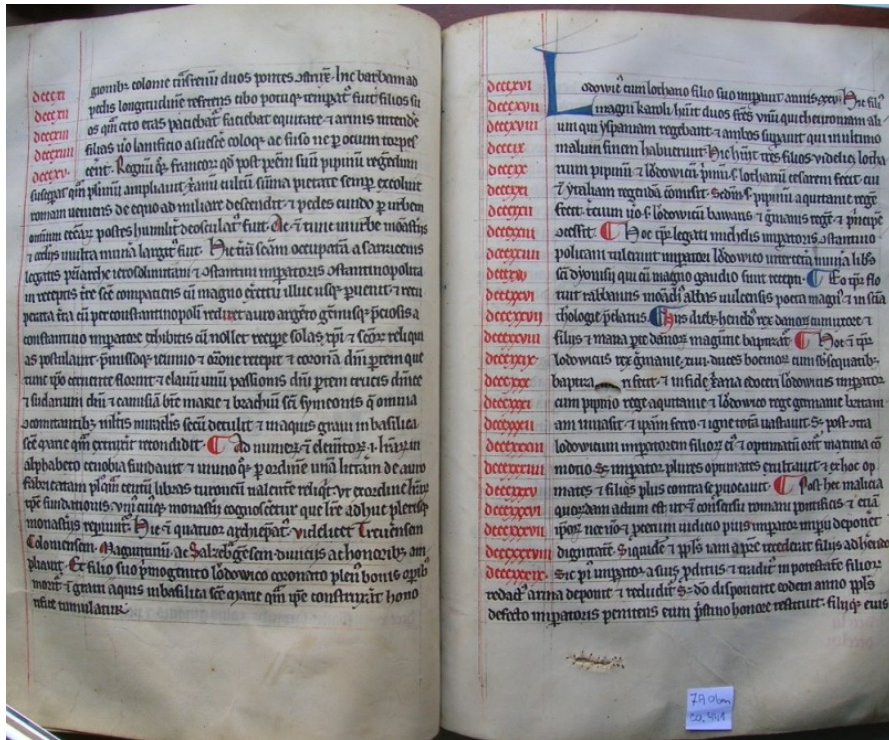
CO 412 ZA Olom. Rukopis se záznamem o papežce.

Obř. č. 9

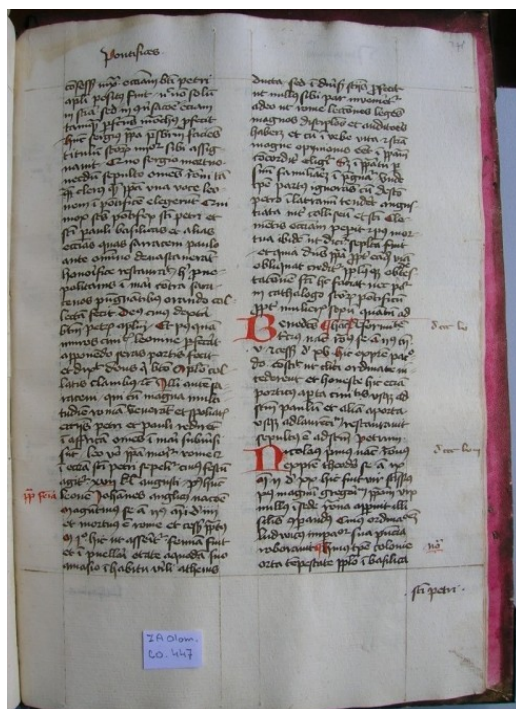
CO 441 ZA Olom. Rukopis s chybějícím záznamem o papežce.

Obr. č. 10

CO 447 ZA Olom. Rukopis se záznamem o papežce.

Obr. č. 11

Ilustrace zachycující gesto ověření pohlaví nového pontifika.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny:

BOCCACCIO, Giovanni, *De claris mulieribus/Die Großen Frauen, Lateinisch/Deutsch*, Reclam: Ditzingen 2013.

ČERNUŠKA, Pavel, Jana FUKSOVÁ a Jana NECHUTOVÁ, *Ota z Freisingu, Historie aneb O dvou obcích*, Argo: Praha 2017.

DE COURLON, Geoffroy, *Le livre des reliques de l'abbaye de Saint-Pierre-le-Vif de Sens*, Sens 1886.

DE TILBURY, Gervais, *Des Gervasius von Tilbury Otia imperialia*, C. Rümpler: Hannover 1856.

HUS, Jan, *O církvi*, Nakladatelství Československé akademie věd: Praha 1965.

Chronica minor auctore Minorita Erphordensi, ed. Oswald Holder-Egger, Monumenta Germaniae Historica, Series Scriptorum, XLII, Hannover 1899.

Chronica Universalis Mettensis, in Monumenta Germaniae Historica, Series Scriptorum, XXIV, Annales aevi Suevici, ed. Georg Waitz, Hannover 1879.

Iohannis Abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum, ed. Fedorus Schneider, Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum, XXII, Hannover 1909.

Jansen Enikel Weltchronik, ed. Philipp Strauch, Monumenta Germaniae Historica, Series Scriptorum, Hannover 1900.

Mariani Scotti chronica. Adiecimus Martini Poloni historiam, ed. Johannes Basilius Herold, Joh. Oporinus: Basileae 1559.

Martini Oppaviensis Chronicon pontificium et imperatorum, ed. Ludwig Weiland, Monumenta Germaniae Historica, Series Scriptorum, XXII, Hannover 1872.

ODIER, Jeanne Bignami, *Les visions de Robert d'Uzès O. P.*, Archivum Franciscanum Historicum XXV, 1955.

Ordo XIII, in: *Le cérémonial papal de la fin du moyen âge à la renaissance*, vol. I, *Le cérémonial papal du XIIIe siècle*, ed. Marc Dykmans, Institut Historique Belge de Rome, Bruxelles - Rome 1977.

POLONUS, Martinus, *Chronica Martiniana*, Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Olomoucké arcibiskupství, fondy: CO 412, fol. 24r; CO 441, fol. 46v-49r; CO 412, fol. 24r.

SCHAFF, Philip, *History of the Christian Church, Mediaeval Christianity*, A.D. 590-1073, vol. 4, 1882.

Sigebertus Gemblacensis, *Sigeberti Gemlacensis coenobitae Chronicon ab anno 381 ad 1113*, H. Étienne: Paris 1513.

The Chronicle of Adam of Usk, in: The direction of the Royal Society of Literature, ed. Edward Maunde Thomson, London 1876.

The Chronicles of Rome: an edition of the Middle English Chronicles of Popes and Emperors and The Lollard Chronicle, ed. Dan Embree, The Boydell Press: Rochester (N.Y.) 1999.

Vita Deoderici, ed. Georg Heinrich Pertz, Monumenta Germaniae Historica, Series Scriptorum, IV, Hannover 1841.

Literatura:

BAGLIANI, Agostino Paravicini, *Morte e elezione del papa. Norme, riti e conflitti*, Viella: Roma 2013.

BOŘECKÝ Bořivoj, DOSTÁLOVÁ Růžena, *Slovník řeckých spisovatelů*, Leda: Praha 2006.

BOUREAU, Alain, *La papesse Jeanne*, Aubier: Paris 1988.

CROSS, Donna Woolfolk, *Papežka Jana*, Aquamarin: Praha 1997.

DE MARTIN, Dennis, *Papežka*, Městské divadlo Brno: Brno 2012.

DÖLLINGER, Johann Joseph Ignaz von, *Papstfabeln des Mittelalters*, Cotta: Mnichov 1863.

D'ONOFRIO, Cesare, *La Papessa Giovanna*, Roma societa editrice: Roma 1979.

HÄGERMANN, Dieter, *Karel Veliký – Vládce Západu*, Prostor: Praha 2002.

HLAVÁČEK, Ivan, *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Nakladatelství Svoboda: Praha 1981.

IMHOF, Michael, *Die Päpstin Johanna-Wahrheit und Mythos*, Michael Imhof Verlag: Petersberg 2009.

KERNER Max, HERBERS Klaus, *Die Päpstin Johanna*, Verlag Herder: Freiburg im Breisgau 2011.

MASSON, Georgina, *The Companion Guide to Rome*, Collins: London 1967.

MORRIS, Joan, *Pope John VIII., an English woman, alias Pope Joan*, Vrai Publishers: London 1985.

ROIDIS, Emanuil, *Papežka Jana*, Odeon: Praha 1967.

SPANHEIM, Friedrich, *Histoire de la papesse Jeanne*, La Haye 1758.

STANFORD, Peter, *Papežka Jana – fantastická legenda nebo historická skutečnost*, Nakladatelství Svoboda: Praha 1998.

VACANDARD, Elphège, *La papesse Jeanne, Études de critique et d'histoire religieuse*, Librairie Victor Lecoffre: Paris 1923.

VERBIST, Peter, *Reconstructing the Past: the Chronicle of Marianus Scottus*, Peritia 16, 2002.

Elektronické nosiče:

DE MARTIN, Dennis, *Papežka* - DVD archivní záznam z muzikálu, Městské divadlo Brno: Brno 2012.

Internetové zdroje:

ALATIUS, Leonis, *Confutatio fabulae de Johanna papissa* [online]. 1645 [cit. 2. 11. 2020]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=1-VaAAAAQAAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

ANASTASIUS, *Liber pontificalis* [online]. 1916 [cit. 2. 11. 2020]. Dostupné z: <https://archive.org/details/bookofpopesliber00loom>.

BLONDEL, David, *Éclaircissemen familier de la question: si une femme a été assise au siège papal de Rome* [online]. 1649 [cit. 2. 11. 2020]. Dostupné z: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10023525_00005.html.

Film *Die Päpstin Johanna*. 1972. In: *Youtube* [online]. 2013 [cit. 2. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=DcPVXj8K37o>. Kanál uživatele wirsind ARTig.

LUTHER, Martin, *Sämtliche Werke* [online]. 1854 [cit. 2. 11. 2020]. Dostupné z: https://books.google.de/books?id=_jMoAAAAYAAJ&pg=PA192&dq=Zu+Rom+hab+ich+gesehen+in+einer+grossen+Gassen,+so+stracks+nach+S.+Peters&hl=cs&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Zu%20Rom%20hab%20ich%20gesehen%20in%20einer%20grossen%20Gassen%20C%20so%20stracks%20nach%20S.%20Peters&f=false.

SCHEDDEL, Hartmann, *Schedelova kronika* [online]. 1493 [cit. 2. 11. 2020]. Dostupné z: https://de.wikisource.org/wiki/Schedel%E2%80%99sche_Weltchronik.

The Editors of Encyclopaedia Britannica, *Pope Joan* [online]. 2020 [cit. 2. 11. 2020]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Pope-Joan>.

Zobrazení Sedes stercoraria [online]. 2015 [cit. 2. 11. 2020]. Dostupné z: <https://italywithus.tumblr.com/post/111373091567/the-cabinet-of-the-masks-ii-gabinetto-delle>.